

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МОНАСТИРСЬКИЙ ГРИГОРІЙ ЛЕОНАРДОВИЧ

УДК 352.1:338.24

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ
РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ БАЗОВОГО РІВНЯ В
УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН В УКРАЇНІ**

**Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством**

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Тернопіль – 2011

Дисертація є на правах рукопису

Робота виконана в Тернопільському національному економічному університеті
Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Мельник Алла Федорівна,
Тернопільський національний економічний університет,
завідувач кафедри державного і муніципального
управління

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Богачов Сергій Валентинович,
Донецька міська рада, начальник управління
комунальних ресурсів

доктор економічних наук, професор
Бутко Микола Петрович,
Чернігівський державний технологічний університет
Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України,
завідувач кафедри менеджменту та державного
управління

доктор економічних наук, старший науковий
співробітник, член-кореспондент Національної академії
аграрних наук України
Прокопа Ігор Васильович,
Державна установа «Інститут економіки та
прогнозування Національної академії наук України»,
головний науковий співробітник відділу економіки і
політики аграрних перетворень

Захист відбудеться 8 грудня 2011 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 58.082.01 Тернопільського національного економічного університету
за адресою: 46020, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11, корпус № 11, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського
національного економічного університету за адресою: 46020, м. Тернопіль,
вул. Бережанська, 4.

Автореферат розісланий 7 листопада 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
к. е. н., доцент

О.П. Дудкіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Беззаперечним є те, що економічний розвиток будь-якої держави, як складної соціально-економічної системи, визначається рівнем економічного розвитку її складових — регіонів, субрегіональних утворень та, насамкінець, первинних адміністративно-територіальних одиниць — територіальних спільнот базового рівня (ТСБР). Саме на цьому рівні безпосередньо відбуваються вихідні економічні та соціальні процеси (функціонування суб'єктів господарювання, що створюють реальний національний продукт; реалізація економічного потенціалу людини; перебіг життєвого циклу домогосподарств), що агрегуючись формують соціально-економічну ситуацію в територіальних системах вищого ієрархічного порядку.

Гармонійність розвитку національної економіки та її структурних елементів вимагає формування узгодженого управлінського впливу з боку суб'єктів економічних відносин (органів державної влади центрального та місцевого рівнів, регіональних та первинних органів місцевого самоврядування, адміністративно-управлінського апарату суб'єктів господарювання, політичних еліт та громадських рухів), який був би адекватним новим тенденціям розвитку людської цивілізації. Забезпечення виходу України на рівень передових держав Заходу передбачає руйнування консервативних підходів до управління її економічним розвитком на основі імплементації сучасних існуючих в світі чи розроблення кардинально нових управлінських технологій. У політичній, суспільній, а часто й науковій сферах панує спрощений підхід до розуміння природи та управління економічними процесами на рівні ТСБР. Це пов'язано як з об'єктивною консервативністю засадничих положень економічного розвитку ТСБР та управління ним, що простежується на основі ретроспективного історико-економічного аналізу функціонування локальних територіальних спільнот, так і стереотипом «простоти економіки ТСБР», управління якою не потребує спеціальних навичок, та домінуванням суб'єктивних містечкових інтересів. Без модернізації технологій управління економічним розвитком ТСБР досягти економічного прогресу національної економіки надзвичайно складно. Успішність цього процесу вимагає формування комплексної теоретико-методологічної бази та практичних рекомендацій щодо подолання архаїчності управління локальними економічними системами.

Питанням дослідження розвитку ТСБР як економічних, соціальних, територіально-просторових, екологічних систем присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Т. Авдеєва, Е. Азарх, М. Аітов, У. Айзард, М. Баранський, В. Бельський, В. Борденюк, О. Бугуцький, Ж. Будвіль, А. Вебер, А. Воронін, З. Герасименко, Е. Горяченко, П. Гудзь, В. Давидович, С. Злупко, Р. Камаєв, С. Ковальов, В. Коломийчук, П. Колосовський, М. Коста, Л. Кранц, С. Крапчан, Д. Крисанов, В. Кристалер, Г. Лаппо, В. Лаунхардт, Х. Ласуен, А. Льош, Є. Марков, Л. Молдаван, М.-К. Морел, І. Мучнік, Л. Нікіфоров, Є. Перцик, Ф. Перру, В. Покшишевський, П. Пот'є, І. Прокопа, Т. Райнер, В. Рибалка, Р. Ривкіна, М. Спектор, М. Стронгіна, В. Тапіліна, Й. Тюнен, В. Федосєєв, Л. Хахуліна, Т. Хегерstrand, Б. Хорєв, Л. Шевчук, Л. Шепотько, С. Шульц, О. Троцьковський. Вагомий внесок у дослідження різних аспектів управління економічним і соціальним розвитком ТСБР здійснили

Б. Адамов, Б. Андресюк, Л. Бакер, О. Батанов, Р. Беннет, Е. Блейклі, Б. Блуестон, О. Бобровська, С. Богачов, М. Бутко, Р. Вальчак, В. Василенко, Е. Войцеховський, Б. Генан, Г. Гілберт, О. Дацій, Б. Деанте, М. Долішній, С. Дорогунцов, К. Жук, В. Зотов, О. Єгоров, В. Іванов, І. Каліннікова, О. Кириленко, Т. Клементевич, В. Коломийчук, М. Корнієнко, В. Кравченко, О. Кузнецова, Ф. Кьелбергсєдс, В. Лексін, О. Лук'янченко, З. Макашева, А. Мельник, М. Мельникова, А. Міщук, Г. Мюрдаль, Я. Олійник, А. Степаненко, І. Ткачук, З. Франковський, Дж. Фрідман, Б. Харісон, А. Чемерис, М. Чумаченко, Ю. Шаров, О. Швецов, О. Шпачук, Д. Штраль.

Поряд з цим, у науковій літературі практично відсутні дослідження в напрямку формування інноваційної моделі управління економічним розвитком ТСБР як складних систем в умовах системних трансформаційних змін в Україні з урахуванням економічного зрізу завдань адміністративної та адміністративно-територіальної реформ (формування життєздатної ТСБР, імплементації економічного інструментарію управління, виокремлення муніципальної складової державної регіональної економічної політики). Недостатньо уваги приділяється питанням конструювання комплексу управлінських технологій, здатних забезпечити динамічний економічний розвиток ТСБР в процесі зростання конкурентної боротьби на локальних, регіональних, національних та світових ринках. Поза сферою наукового пошуку опинилася проблема побудови системи управління економічним розвитком ТСБР на основі нової парадигми, адекватної існуючим світовим та національним тенденціям розвитку економіки. Вказане обумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт Тернопільського національного економічного університету в межах науково-дослідних тем: 1) виконаних за участі автора: «Дослідження теорії та розробка методологічних засад організації управління та регулювання розвитку муніципальних утворень» (№ державної реєстрації 0104U000405), в якій ним виконано розділи 1, 2, 4, 5, 7 та 9, що містять розроблені теоретико-методологічні засади і практичні пропозиції щодо побудови організаційної, функціональної та інструментальної підсистем муніципального менеджменту; «Дослідження методологічних засад державного регулювання економіки на макро- та мезорівнях» (№ державної реєстрації 0104U000406), в якій особисто автором обґрунтовані нові підходи до дослідження методологічних засад регулювання економічного й соціального розвитку ТСБР; «Реформування міжбюджетних відносин та зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування» (№ державної реєстрації 0104U006103), де автором виконано розділ «Економіко-правові аспекти удосконалення розподілу повноважень між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування»; «Формування концептуальних основ модернізації суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін» (№ державної реєстрації 0107U002608), в якій автором особисто виконано підрозділ «Модернізація муніципального сектору в умовах трансформаційних змін в Україні»; «Інституційне забезпечення структурних трансформацій в національній економіці» (№ державної реєстрації 0110U001205), в якій автором обґрунтовані критерії та пріоритети раціоналізації структури національної економіки в контексті забезпечення збалансованого розвитку регіонів з урахуванням потенціалу економічного розвитку ТСБР; 2) виконаних одноосібно автором: «Модернізація технологій управління економічним

розвитком муніципальних утворень» (№ державної реєстрації 0110U002776) в рамках гранту Президента України, призначеного Розпорядженням Президента України № 336/2008-рп «Про призначення грантів Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених на 2009 рік» від 16 грудня 2008 р., в якій обґрунтовані теоретико-методологічні засади модернізації технологій управління економічним розвитком муніципальних утворень на основі концепції ієрархічності управління цим процесом та розроблені пропозиції щодо удосконалення територіальної основи їх економічного розвитку; «Обґрунтування оптимізації мережі об'єктів соціальної інфраструктури в сільській місцевості» (№ державної реєстрації 0107U007846), яка містить науково обґрунтовані рекомендації щодо підвищення ефективності інфраструктурної складової забезпечення соціального добробуту сільських мешканців з урахуванням економічних критеріїв. Результати дисертаційної роботи, зокрема пропозиції щодо формування місцевої економічної політики на основі врахування інтересів суб'єктів управління економічним розвитком ТСБР, використані в науково-дослідній роботі «Створення та запровадження системи екологічних податків в Україні» (державний реєстраційний № 0109U000313), що виконувалася Національним університетом державної податкової служби України на замовлення Державної податкової адміністрації України за програмою 3507020 «Прикладні розробки у сфері оподаткування, фінансового права та діяльності податкової служби» (акт про впровадження результатів дисертаційної роботи № 674/01-12 від 03.03.2010 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації — теоретико-методологічне обґрунтування концепції модернізації технологій управління економічним розвитком ТСБР та розроблення на цій основі наукових рекомендацій щодо її практичної реалізації.

Реалізація мети роботи зумовила постановку й розв'язання таких завдань:

- дослідити економічну природу ТСБР для обґрунтування гіпотези дослідження її як економічної системи;
- узагальнити теоретичні засади економічного розвитку ТСБР як об'єкта управлінського впливу для обґрунтування концепції ієрархічності управління ним;
- обґрунтувати теоретико-методологічну базу та логіку дослідження проблеми модернізації технологій управління економічним розвитком ТСБР для формування нової парадигми управління цим розвитком;
- окреслити тенденції та чинники економічного розвитку ТСБР в умовах трансформаційних змін в Україні для визначення реального економічного потенціалу місцевих економічних систем й адекватної вихідної бази застосування модернізаційних впливів з урахуванням явища муніципалізації;
- дослідити інституційні умови управління економічним розвитком ТСБР в Україні для ідентифікації бар'єрів його модернізації;
- обґрунтувати методичні підходи до оцінки ефективності управління економічним розвитком ТСБР як основи для пошуку резервів її підвищення;
- обґрунтувати концепцію технологічного підходу до управління економічним розвитком ТСБР з метою формування комплексу інноваційних управлінських технологій, впровадження яких сприятиме удосконаленню цього процесу;

- ідентифікувати передумови та визначити пріоритетні напрямки імплементації інноваційних технологій менеджменту в управлінні економічним розвитком ТСБР в Україні;
- удосконалити методику оцінки інвестиційної привабливості ТСБР з метою окреслення напрямків реалізації їх конкурентних переваг;
- дати оцінку процесам формування та управління власністю в ТСБР з метою обґрунтування технологічної моделі управління нею як економічної основи для максимальної реалізації потенціалу місцевої економіки;
- обґрунтувати методологічні засади забезпечення економічної безпеки економіки ТСБР, яка могла б розглядатися як основа побудови антикризової концепції її економічного розвитку;
- окреслити концептуальні засади формування місцевої економічної політики на муніципальному, регіональному та національному рівнях;
- визначити напрямки узгодження стратегічних векторів економічного розвитку ТСБР, регіону та держави для забезпечення синергії національної, регіональних та муніципальних економічних стратегій;
- обґрунтувати можливість використання інтеграційних процесів як технології забезпечення економічного розвитку ТСБР в умовах ресурсної обмеженості для формування комплексу економічних інструментів реалізації адміністративно-територіальної реформи;
- розробити рекомендації щодо модернізації економічних інструментів соціального розвитку ТСБР.

Об'єктом дослідження є процес економічного розвитку ТСБР в Україні.

Предметом дослідження є механізм модернізації технологій управління економічним розвитком ТСБР в умовах трансформаційних змін в Україні.

Методи дослідження. Методологічними засадами дисертаційної роботи є фундаментальні положення теорій економічного зростання, розміщення, місцевого економічного розвитку, муніципального управління, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених різних шкіл та напрямків, які стосуються проблем управління економічним розвитком ТСБР. В роботі використано такі методи дослідження: діалектичний метод пізнання (для визначення природи ТСБР як економічної системи, що розвивається); логічний (для обґрунтування доцільності революційної модернізації технологій управління економічним розвитком ТСБР); системний аналіз (для дослідження складових економічного розвитку ТСБР з метою виявлення його тенденцій та чинників, що їх обумовлюють); абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень і формулювання висновків дослідження); порівняльний аналіз (для співставлення ефективності управління економічним розвитком різних ТСБР, як в Україні, так і зарубіжних країнах); локальний маркетинг (для дослідження ТСБР як локального ринку); статистичні (для визначення ефективності використання елементів ресурсного потенціалу ТСБР в процесі забезпечення економічного розвитку муніципальної системи); економіко-математичні (для формування критеріїв забезпечення економічної безпеки економіки ТСБР); експертні (для дослідження практичного досвіду модернізації технологій управління економічним розвитком ТСБР).

Джерелами нормативної, аналітичної і статистичної інформації слугували Закони України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України,

нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування, матеріали Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Державної служби статистики України, Асоціації міст України та громад, сайти ТСБР і місцевих рад, дані комунальних підприємств України та дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів роботи. У дисертації здійснено постановку і системне вирішення проблеми формування концепції та розроблення методології модернізації технологій управління економічним розвитком ТСБР в умовах трансформаційних змін в Україні. Основні положення дисертації, які мають наукову новизну і виносяться на захист, полягають у такому:

вперше:

– висунуто й обґрунтовано гіпотезу дослідження ТСБР як економічної системи, у складі якої виокремлено підприємницьку, фінансову, інфраструктурну, ресурсомайнову, трансформаційно-продуктову, зовнішньоекономічну підсистеми, які взаємодіючи між собою визначають її стійкість, що дозволило: відійти від виключно економіко-географічного й політико-управлінського підходів до дослідження ТСБР; вмонтувати рівень ТСБР як невід’ємну складову в регіональну та національну економічні системи; розглянути ТСБР як суб’єкта конкурентних економічних відносин на регіональному, національному та світовому ринках;

– обґрунтовано теоретичні засади концепції ієрархічності управління економічним розвитком ТСБР, що на відміну від традиційного підходу до економічного розвитку цих спільнот як об’єкта впливу виключно з боку органів місцевого самоврядування, визначає, що ТСБР є об’єктом управлінського впливу з боку суб’єктів різного ієрархічного рівня та функціональної природи, зокрема, в системі управління економічним розвитком ТСБР виокремлено глобальний, макроекономічний, мезоекономічний, локальний та мікро- рівні;

– сформовано методологічні засади забезпечення економічної безпеки економіки ТСБР, що є системою стабільного функціонування місцевої економічної системи як самостійного корпоративного суб’єкта економічних відносин в умовах впливу зовнішнього середовища та загострення конкуренції з іншими ТСБР. Окреслено індикатори, які дозволяють визначити рівень економічної безпеки ТСБР. Такий підхід дає змогу відійти від розуміння економічної безпеки як ознаки виключно макроекономічного та регіонального рівнів національної економіки;

– обґрунтовано необхідність формування місцевої економічної політики як системи економічної візії й локальних заходів регулятивного характеру, що здійснюються органами місцевого самоврядування стосовно забезпечення економічного розвитку ТСБР, та державної муніципальної політики як комплексу стратегічних орієнтирів і тактичних заходів органів державної влади щодо забезпечення гармонійного економічного розвитку ТСБР. В існуючих підходах до інституціоналізації управління економічним розвитком державна муніципальна політика не виокремлюється, її об’єкти зосереджуються в рамках державної регіональної політики;

удосконалено:

– теоретичні засади економічного розвитку ТСБР, зокрема, на відміну від існуючих підходів, обґрунтовано, що економічний розвиток ТСБР є багатовимірним, що обумовлено поліфакторністю його формування й особливою природою як чинника

та поштовху інших типів розвитку. Виокремлено низку зрізів економічного розвитку ТСБР (соціально-економічний, політико-економічний, еколого-економічний, науково-економічний, техніко-економічний, культурно-економічний, зовнішньоекономічний, інформаційно-економічний, ресурсно-економічний, інфраструктурно-економічний, структурно-секторальний, стратегічно-економічний, управлінсько-економічний, результативно-економічний, інтеграційно-економічний). Це дало змогу структурувати його сприятливі та несприятливі тенденції;

– методичний підхід до оцінки інвестиційної привабливості ТСБР, особливістю якого є врахування двох складових — конкурентоздатності (відображення ефективності функціонування економіки ТСБР у короткотерміновому періоді) та конкурентного потенціалу (здатності ефективного функціонування та розвитку економіки ТСБР у перспективі) на основі застосування технологій муніципального маркетингу та формування системи індикаторів основних детермінант конкурентних переваг, що дозволило врахувати комплекс чинників, які визначають динаміку та спрямованість економічного розвитку ТСБР;

– механізм узгодження стратегічних векторів економічного розвитку ТСБР, регіонів та держави на основі ієрархічності національної та регіональних стратегій економічного розвитку, що базується на таких положеннях: стратегія економічного розвитку держави та її регіонів реалізується безпосередньо на рівні ТСБР; без підтримки органів місцевого самоврядування базового рівня та відповідних територіальних громад державна та регіональні економічні стратегії є лише наміром; деталізація регіональних стратегічних орієнтирів відбувається в стратегіях розвитку ТСБР, що повинні підпорядковувати напрямок свого економічного розвитку регіональним цілям з урахуванням селективного підходу; у разі відсутності стратегій економічного розвитку ТСБР або хоча б певних меж й вектору їх стратегічного вибору, регіональна стратегія залишається гіпотетичною;

– методологічні засади реалізації механізму структурної трансформації економіки ТСБР, зокрема обґрунтовано концептуальний підхід до модернізації її інституційної структури як пріоритетного напрямку місцевої економічної політики, що розглядається як комплексний процес, який інтегрує такі проблемні блоки: розвиток муніципального підприємництва, удосконалення використання комунальної власності, корпоратизацію, міжмуніципальну інтеграцію;

– теоретичне та методологічне підґрунтя вирішення проблеми корекції кон'юнктурних циклів економічного розвитку ТСБР на базі антикризової концепції, що передбачає застосування комплексу технологій антикризового управління та технологій стратегічного аналізу. Це дозволить забезпечити адекватність всіх програмних інструментів місцевої економічної політики кон'юктурі муніципальної, регіональної та національної економік, що, в свою чергу, дасть змогу закласти в основу стратегії економічного розвитку ТСБР антикризові запобіжники. На відміну від існуючих підходів до стратегічного планування, які орієнтуються переважно на оптимістичний сценарій розвитку, зазначений підхід уможливить врахування економічних ризиків та потенційних чинників кризи;

дістали подальшого розвитку:

– секторальний підхід до структуризації муніципальної економічної системи як корпорації з позиції її двоїстості, по-перше, як елементу національної економіки, що

інтегрує муніципальний, державний, приватний, корпоративний та суспільно-добровільний сектори економіки ТСБР, по-друге, як сукупності комунальних організацій в межах ТСБР, що визначається розглядом органів місцевого самоврядування як, насамперед, економічних інститутів та суб'єктів економічних відносин, особливим характером послуг, які надаються членам територіальної громади, необхідністю забезпечення раціонального використання місцевих ресурсів. Це дає змогу виявити комплекс резервів економічного зростання ТСБР в умовах дефіциту ресурсів;

– модернізаційна теорія, зокрема вперше її засади поширені на рівень управління економічним розвитком ТСБР з напрацюванням відповідних концептуальних положень з позиції її розуміння як постійного удосконалення технологій управління економічним розвитком ТСБР відповідно до вимог сучасності, що формує нову парадигму цього розвитку як визначального компоненту розвитку національної економіки;

– структурування архітекτονіки загальноцивілізаційного економічного розвитку, зокрема обґрунтовано явище муніципалізації як посилення організаційної і правової автономії та ресурсного зміцнення ТСБР, що забезпечує національну ідентифікацію країн в умовах глобалізації та регіоналізації, виступає антикризовим засобом, протидією тотальної глобалізації та передумовою збереження ідентичності й самобутності національно-державних суб'єктів, носієм їх внутрішньої здатності до саморозвитку та самовідтворення. Муніципалізація, на відміну від домінуючих глобалізаційних підходів, визначає об'єктивну обмеженість глобалізму;

– методологічні засади оцінки ефективності управління економічним розвитком ТСБР як інтегральної характеристики, що поєднує глобальний, національний, локальний, муніципальний та мікроекономічний зрізи на основі адаптації методики рейтингової оцінки кредитоспроможності ТСБР до критеріїв ефективності. Це розвиває традиційний підхід, за яким ефективність управління економічним розвитком ТСБР розглядається з позиції ефективності управлінської діяльності виключно органів місцевого самоврядування;

– структуризація спеціального економічного інструментарію управління економічним розвитком ТСБР на основі застосування технологічного підходу, за яким кожен елемент системи економічних інструментів реалізується через сукупність управлінських технологій. Це дозволяє сформувати науково-методологічні основи управління економічним розвитком ТСБР, забезпечити програмованість управління економічними процесами на локальному рівні, врахувати світовий досвід управління економічним розвитком муніципальних утворень, впровадити засади управління економічним розвитком ТСБР на принципах менеджменту та модернізаційної парадигми;

– обґрунтування інтеграційних процесів як технології забезпечення економічного розвитку ТСБР з врахуванням його ресурсної обмеженості й вихідної умови модернізації управління цим розвитком з позиції внутрішньосистемної (корпоративізація, формування суспільно-добровільного сектору) та міжмуніципальної інтеграції (проектне та адміністративне об'єднання ТСБР).

Практичне значення одержаних результатів. Практична цінність дисертації полягає в тому, що розроблені в ній теоретичні положення та методологічні підходи до модернізації технологій управління економічним розвитком ТСБР можуть бути

використані в процесі реалізації Програми економічних реформ Президента України на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Модернізація України — наш стратегічний вибір», формування та реалізації державної регіональної та муніципальної політик України в контексті підтримки розвитку місцевого самоврядування на первинному рівні та проведення адміністративно-територіальної реформи, в законотворчій діяльності Верховної Ради України, в економіко-аналітичній та прогностичній роботі підрозділів обласних та районних державних адміністрацій, апаратів обласних і районних рад, в управлінській діяльності органів місцевого самоврядування базового рівня. Результати дослідження знайшли впровадження в роботі Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування (довідка про впровадження № 04-15/16-1510 від 12.03.2008 р.), Тернопільської обласної державної адміністрації (довідки про впровадження № 02-3534/4-10 від 08.11.2005 р., № 02-1213/27-19 від 24.03.2008 р., № 02-2767/32-26 від 3.06.2010 р.), Тернопільської обласної ради (довідка про впровадження № 09-254 від 13.02.2009 р.), Севастопольської міської ради (довідка про впровадження № 03-15/1047 від 20.03.2007 р.), Головного управління державної служби України в Тернопільській області (акт про впровадження № 257 від 16.05.2006 р.), головного управління економіки Тернопільської обласної державної адміністрації (акт про впровадження № 01/2-867 від 08.10.2008 р.), Козівської районної державної адміністрації Тернопільської області (довідка про впровадження № 02-527/01-17 від 8.05.2008 р.), Дрогобицької районної ради Львівської області (довідки про впровадження № 447 від 19.06.2007 р., № 318 від 15.05.2009 р.), Тернопільської районної ради (довідка про впровадження № 01-138/12 від 12.11.2009 р.), Чортківської районної ради Тернопільської області (довідка про впровадження № 04-080/4-3 від 17.03.2010 р.), Козівської районної ради Тернопільської області (довідка про впровадження № 01-108/01-23 від 3.06.2010 р.), Тернопільської міської ради (довідка про впровадження № 2675/05 від 12.11.2009 р.), Лисівської сільської ради Заліщицького району Тернопільської області (акт про впровадження № 215 від 14.06.2007 р.), Залісецької сільської ради Збараського району Тернопільської області (акт про впровадження № 352 від 12.12.2007 р.), Асоціації міст України та громад (довідка про впровадження № 3-38 від 14.03.2008 р.); при розробленні та викладанні дисциплін «Муніципальний менеджмент», «Організація місцевого самоврядування», «Міське господарювання», «Антикризове управління» для слухачів магістратури в Тернопільському національному економічному університеті (акт впровадження № 126-06/1973 від 16.09.2010 р.), авторського циклу лекцій з проблем місцевого самоврядування та муніципального менеджменту в Тернопільському регіональному центрі перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій (довідка № 156 від 21.09.2010 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним дослідженням, у якому подано авторський підхід до побудови і реалізації концепції модернізації технологій управління економічним розвитком ТСБР. Всі наукові результати та положення наукової новизни, що викладені у дисертації і виносяться на захист, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в ро-

боті використано лише ті ідеї та положення, що є результатом власних розробок здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи пройшли апробацію на 36 міжнародних наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (Тернопіль, 2004-2011 рр.), «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання» (Донецьк, 2003-2010 рр.), «Ефективність державного управління в контексті європейської інтеграції» (Львів, 2004 р.), «Країни з перехідною економікою в умовах глобалізації» (Росія, Москва, 2005, 2006, 2008 рр.), «Актуальні проблеми регіонального розвитку в контексті європейської інтеграції» (Луцьк, 2005 р.), «Сучасні проблеми управління» (Київ, 2005 р.), «Організаційні та економічні проблеми розвитку муніципальних утворень» (Тернопіль, 2006 р.), «Актуальні проблеми муніципального управління» (Київ, 2006 р.), «Актуальні питання стратегії соціально-економічного розвитку регіону» (Івано-Франківськ, 2007 р.), «Європейські орієнтири муніципального управління» (Київ, 2008 р.), «Проблеми економіки й управління у промислових регіонах» (Запоріжжя, 2008 р.), «Стратегія забезпечення сталого розвитку України» (Київ, 2008 р.), «Економіка очима молодих» (Білорусь, Мінськ, 2008, 2009, 2010 рр.), «Розвиток публічного адміністрування на засадах менеджменту: європейський контекст» (Дніпропетровськ, 2009 р.), «Актуальні проблеми і прогресивні напрямки управління економічним розвитком вітчизняних підприємств» (Кривий Ріг, 2009 р.), «Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін» (Тернопіль, 2009 р.), «Місто, регіон, держава: економіко-правові проблеми господарювання» (Донецьк, 2009 р.), «Теорія і практика сучасного менеджменту: проблеми та шляхи вирішення» (Тернопіль, 2009, 2010 рр.); на 14 громадських слуханнях, громадських обговореннях, семінар-нарадах, круглих столах, що проводилися центральними й місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування в 2003-2011 рр. Наукові результати дослідження обговорювалися та отримали позитивну оцінку на щорічних наукових конференціях професорсько-викладацького складу ТНЕУ та наукових семінарах кафедри державного і муніципального управління ТНЕУ в 2004-2011 рр.

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в одноосібній монографії обсягом 27,8 д.а., чотирьох колективних монографіях, в яких особисто авторів належить 29,54 д.а., чотирьох навчальних посібників, в яких авторів особисто належить 29,35 д.а., а також у 41 статті у фахових наукових виданнях (39 статей опубліковано автором одноосібно), 9 наукових працях в зарубіжних виданнях, 11 статтях в інших наукових виданнях, 42 тезах у збірниках матеріалів наукових заходів. У загальному обсязі наукових праць за темою дисертації авторів належить 128,8 д.а.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація загальним обсягом 485 сторінок друкованого тексту (основного — 417) складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел з 368 найменувань на 38 сторінках, 14 додатків на 29 сторінках. Основний текст роботи містить 47 таблиць, 33 рисунки (з них 10 таблиць і 11 рисунків займають 31 окрему сторінку).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження модернізації технологій управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня» обґрунтовано гіпотезу дослідження ТСБР як економічної системи; досліджено теоретичні засади економічного розвитку ТСБР як об'єкту управлінського впливу; сформульовано та доведено теоретичну концепцію ієрархічності управління економічним розвитком ТСБР; визначено концептуальні засади модернізації технологій управління економічним розвитком ТСБР.

Вихідним елементом адміністративно-територіального устрою держави є первинні адміністративно-територіальні одиниці, що в кожній країні мають свою назву. Для їх узагальнення доцільним є використання терміну «територіальна спільнота базового рівня», що дозволяє чітко окреслити об'єкт дослідження, уникнути термінологічної плутанини та невизначеності. Використання в дисертації територіально-управлінського підходу дозволило визначити, що територіальна спільнота базового рівня (ТСБР) — це первинна адміністративно-територіальна одиниця держави, що є територіально-просторовою, економічною, соціальною, політичною та екологічною системою (табл. 1).

Таблиця 1

Територіальна спільнота базового рівня як полісистема

Прояви ТСБР як системи	Підсистеми	Характеристика системи
ТСБР як територіально-просторова система	територіально-ландшафтна, природно-ресурсна, архітектурно-забудовча	характеризує ТСБР як статичне утворення, що формується природними та антропогенними елементами, які визначають його зовнішній вигляд, географічне положення
ТСБР як економічна система	підприємницька, фінансова, інфраструктурна, ресурсо-майнова, зовнішньоекономічна	визначає здатність ТСБР створювати умови для забезпечення життєдіяльності, відтворення й примноження економічних ресурсів, можливість конкурувати з іншими спільнотами
ТСБР як соціальна система	демографічна, культурно-історична, соціально-трудова, національно-етнічна	включає основний компонент ТСБР — людину й систему інститутів, що зумовлена її існуванням як соціальної та біологічної істоти
ТСБР як екологічна система	антропогенна, охоронно-заповідна	породжена взаємодією біологічного та антропогенного середовища, що визначає комфортність умов життя й можливість сталого розвитку ТСБР
ТСБР як політична система	управлінська, громадсько-партійна	включає інститути, які визначають стратегію розвитку ТСБР та її елементів, здійснюють програмування й регулювання функціонування та розвитку локальних підсистем

Досягнення соціального добробуту, реалізація політичних цілей, використання територіально-просторових ресурсів відбувається на певній економічній базі, що дало підстави розглядати ТСБР як, насамперед, економічну систему. Важливість дослідження ТСБР як економічної системи в Україні зростає з урахуванням того, що система адміністративно-територіального устрою побудована не за дискретно-точковим, а суцільно-межовим принципом, що передбачає розподіл території усєї країни на

юрисдикційні зони територіальних громад. Це об'єктивно зумовлює функціонування всіх об'єктів національної та регіональних економічних систем в межах ТСБР.

ТСБР як економічна система є елементом економічних систем вищого ієрархічного порядку — регіональної, національної та глобальної, що дозволяє розглядати базові території як визначальний елемент їх функціонування. Важливість місця та ролі ТСБР як економічної системи у функціонуванні та розвитку економічних систем вищого рівня підкреслюється тим, що: ТСБР є місцем безпосереднього розташування економічних ресурсів; на рівні ТСБР відбувається реалізація більшості економічних відносин та взаємодій; ТСБР як економічні системи локалізують компоненти, які дозволяють ідентифікувати регіональні та національні економічні системи; муніципальні економічні системи можуть стати полігоном розроблення та впровадження інновацій; ТСБР, як економічні системи, спроможні оперативно мобілізувати ресурси для самозбереження в період кризових ситуацій, що є запорукою стабільності економічних систем вищого рівня; економічні системи ТСБР, особливо великих міст, прикордонних територій є учасниками безпосередніх міжнародних економічних відносин.

Розвиток ТСБР відбувається в двох взаємопов'язаних напрямках: соціальному та економічному. Під економічним розвитком ТСБР в дисертації розуміється процес зміни, зростання та покращення кількісних та якісних характеристик економічної системи ТСБР шляхом раціоналізації використання виробничих, природних, трудових, фінансово-інвестиційних ресурсів на основі підприємництва та рівноправного поєднання різних форм власності для задоволення потреб місцевого населення. Економічний розвиток ТСБР є багатовимірним, що обумовлено, з одного боку, поліфакторністю його формування та особливою природою економічного розвитку як чинника й поштовху інших типів розвитку, з другого. Це дало змогу виокремити низку зрізів економічного розвитку ТСБР: соціально-економічний, політико-економічний, еколого-економічний, науково-економічний, техніко-економічний, культурно-економічний, зовнішньоекономічний, інформаційно-економічний, ресурсно-економічний, інфраструктурно-економічний, структурно-секторальний, стратегічно-економічний, управлінсько-економічний, результативно-економічний, інтеграційно-економічний.

Врахування розуміння ТСБР як динамічної відкритої організації, що володіє властивістю інтегративності, яка передбачає входження кожної організаційної системи у відповідну макроорганізацію, дозволило ствердити, що ТСБР є об'єктом управлінського впливу з боку суб'єктів різного ієрархічного рівня та функціональної природи. Це твердження стало основоположною ідеєю теоретичної концепції ієрархічності управління економічним розвитком ТСБР (рис. 1), яка становить теоретичну основу дослідження. В системі ієрархічного управління економічним розвитком ТСБР виокремлено п'ять рівнів: глобальний, макроекономічний, мезоекономічний, локальний та мікрорівень.

Постановка питання про необхідність модернізації технологій управління економічним розвитком ТСБР визначається наступними аргументами: невідповідністю технологій управління, які застосовуються, трансформації об'єкта управління — економічного розвитку ТСБР, що визначає сутність і зміст управлінського процесу; формуванням економічних систем ТСБР на основі поєднання різних форм власності; руйнуванням державного монополізму на надання житлово-комунальних послуг;

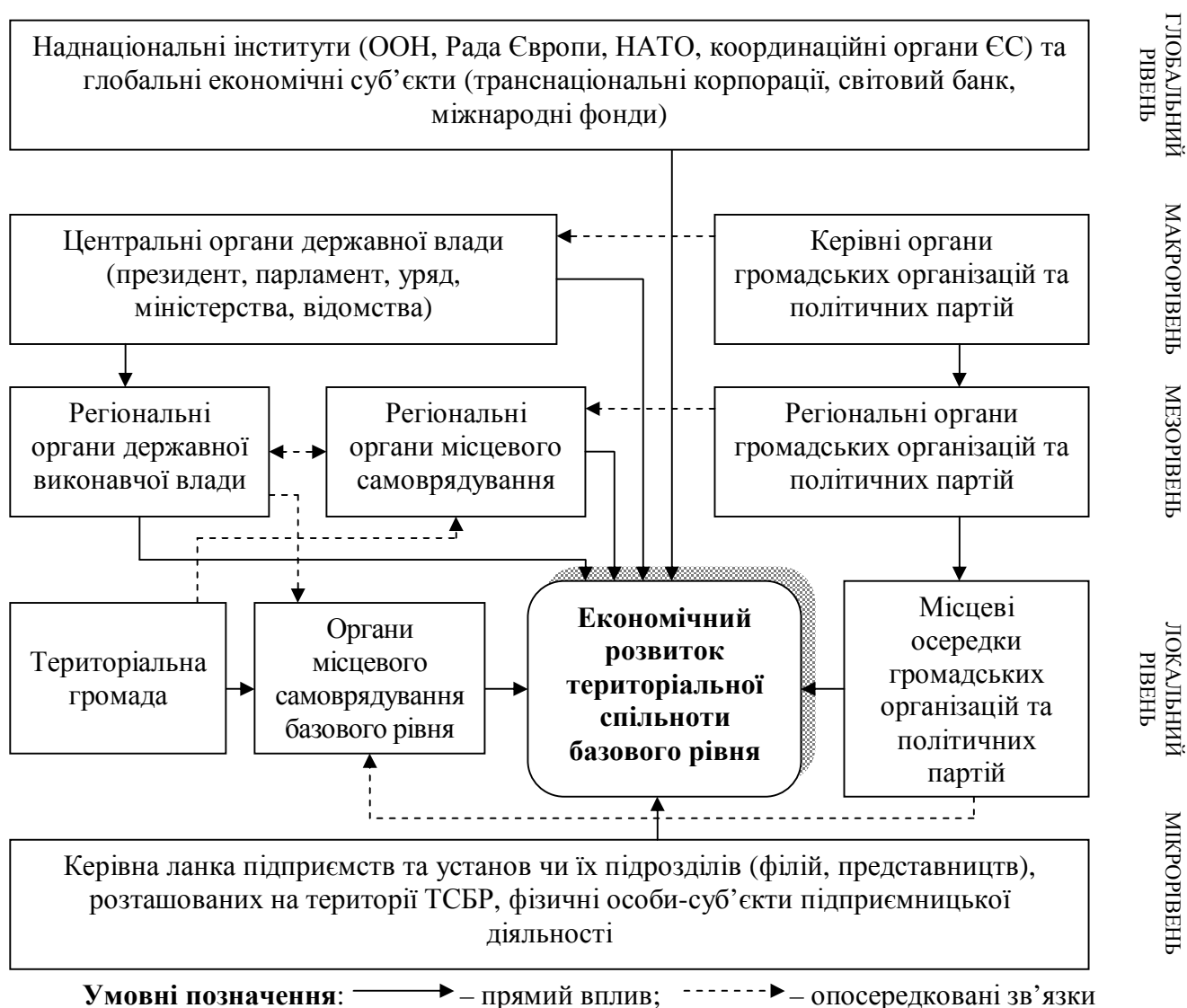

Рис. 1. Система суб'єктів управлінського впливу на економічний розвиток територіальної спільноти базового рівня

становленням муніципального сектору економіки; посиленням конкуренції між окремими ТСБР на національному та регіональному ринках за інвестиційні ресурси; зростанням впливу глобальних та наднаціональних чинників на економічний розвиток ТСБР, зокрема транснаціональних корпорацій, міжнародних організацій; необхідністю узгодження державної та місцевої економічної політики й інструментів регулювання розвитку економіки ТСБР; певною демократизацією місцевого управління, відмовою від командно-адміністративного стилю управління; ускладненням місцевих економічних систем, появою нових полівекторних економічних зв'язків; необхідністю забезпечення ефективності управління економічним розвитком ТСБР; високим рівнем консерватизму моделі та технологій управління; необхідністю врахування нової парадигми економічного розвитку ТСБР на засадах муніципалізації.

У другому розділі «Характеристика системи управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня в умовах трансформаційних змін в Україні» виявлено тенденції та чинники економічного розвитку ТСБР в умовах трансформаційних змін в Україні; окреслено проблему інерційності адміністра-

тивно-правового підходу та інституційні бар'єри модернізації управління економічним розвитком ТСБР; сформовано методичні підходи до оцінки ефективності управління економічним розвитком ТСБР; вичленувано тенденцію муніципалізації як нової парадигми економічного розвитку ТСБР.

В процесі дослідження ідентифіковано основні сприятливі тенденції економічного розвитку ТСБР¹. Зокрема, у соціально-економічному розвитку: збільшення числа зайнятих у приватному секторі економіки ТСБР (на 17,4, 21,4 та 57,2 %); зростання числа осіб, що займаються підприємницькою діяльністю (на 21,5, 27,3, 34,2 %); зростання освітньо-кваліфікаційного рівня трудових ресурсів (чисельність працівників з вищою освітою зросла, відповідно, на 32,1, 27,4 та 15,2 %). У еколого-економічному розвитку: зменшення кількості промислових джерел забруднення довкілля (на 42,1, 33,2, 27,4 %); зростання престижу екологобезпечного здійснення господарської діяльності (упродовж 2000-2009 рр. число суб'єктів, що впроваджують екологобезпечні технології зросло, відповідно, на 49,7, 35,2 та 42,1 %). У культурно-економічному розвитку: зростання рівня економічної активності місцевого населення; посилення координації та кооперації зусиль членів територіальних громад для реалізації спільних економічних інтересів (чисельність різних форм економічної кооперації мешканців ТСБР зросла, відповідно, на 21,5, 17,4 % та в 2,6 рази). У зовнішньоекономічному розвитку: активізація процесу становлення ТСБР як самостійних суб'єктів зовнішньоекономічних відносин (за 2000-2009 рр. 354 міста та 143 селища уклали угоди про економічну співпрацю з зарубіжними ТСБР; на території ТСБР протягом 2005-2009 рр. реалізовано 713 проектів прямого іноземного інвестування). У інформаційно-економічному розвитку: зростання рівня інтегрованості муніципальних інформаційних систем в глобальну інформаційну мережу (86 % міст, 56 % селищ та 7 % сіл мають функціонуючі веб-сайти); активізація використання спеціальних програмних продуктів у функціонуванні економіки ТСБР (упродовж 2005-2009 рр. в Україні реалізовано 27 спеціальних програмних продуктів у сфері економічного розвитку ТСБР). У ресурсно-економічному розвитку: формування багатокладної економіки ТСБР на основі функціонування суб'єктів різних форм власності (економіка ТСБР поєднує ресурси державної, комунальної, корпоративної та приватної форм власності у пропорції, в середньому, відповідно, 15 %, 17 %, 30 % та 38 %). У інфраструктурно-економічному розвитку: заміна старої низькотехнологічної системи матеріального виробництва новою інфраструктурною системою на якісно новій технологічній базі (наприклад, у Тернопільській області за період 1991-2010 рр. створено 247 якісно нових об'єктів матеріального виробництва, що створюють умови переходу економік ТСБР до нового технологічного укладу); модернізація та поява нових об'єктів сфери послуг, що відповідають європейським стандартам обслуговування (так, число готелів зросло, відповідно, в 3,2, 2,1 та 4,7 рази). У структурно-секторальному розвитку: стабілізація меж державного сектору економіки ТСБР (на початок 2011 р. в державному секторі було зосереджено 811 господарських організацій з корпоративними правами держави та 43 казенні підприємства, чисельність яких упродовж 2005-2010 рр. практично не змінилася); зростання конкуренції

¹ Тут і далі, відповідно до контексту, емпіричні показники наведено в розрізі обласних центрів, міст районного значення та сільських поселень у відносному співставленні 2009 р. з 2000 р. Розрахунок проведено на основі даних Державної служби статистики України, Асоціації міст України та громад, Фонду державного майна України.

між комунальним та приватними секторами місцевих економічних систем (якщо в 2000 р. житлово-комунальні послуги надавалися комунальними та приватними структурами у співвідношенні 97 % до 3%, то в 2009 р., відповідно, 63 % до 37 %).

Проведений в роботі аналіз дав змогу виявити основні несприятливі явища та тенденції економічного розвитку ТСБР. Зокрема, у соціально-економічному розвитку: зростання числа безробітних в малих ТСБР (на 30 % в малих містах, 27 % в селищах та 54,2 % в селах). У політико-економічному розвитку: відсутність в переважній більшості ТСБР цілісної місцевої економічної політики (в 85 % прийнятих в Україні статутах територіальних громад міст відсутня економічна складова; в 22 % міст, 94 % селищ та 98 % сіл не розроблено стратегій економічного розвитку ТСБР); зменшення транспарентності діяльності місцевих органів влади в економічній сфері (обумовлено надмірною політизацією органів місцевого самоврядування). В еколого-економічному розвитку: загострення проблеми рекультивації старих та виділення земель під створення нових сміттєзвалищ чи будівництво сміттєпереробних заводів (70 % міст використовують сміттєзвалища, що вичерпали свій ресурс й становлять загрозу екологічній безпеці ТСБР; в сільських ТСБР чисельність стихійних сміттєзвалищ в 1991-2009 рр. зростає в 4 рази, лише в 1 % сіл забезпечено регулярне механізоване збирання сміття, 2,5 % сільських поселень мають сертифіковані сміттєзвалища); порушення екологічних принципів зонінгу ТСБР (оцінка існуючого стану забудови 20 міст України показала, що впродовж 1991-2009 рр. років порушено структурні пропорції між зеленими, рекреаційними, промисловими, торговельно-господарськими та житловими зонами, що пов'язано з відсутністю в багатьох містах нових генеральних планів забудови, недотриманням архітектурних вимог щодо щільності житлової забудови, забудовою колишніх охоронних зон промислових об'єктів). У науково-економічному розвитку: збереження незначної частки підприємств, що впроваджують інноваційні розробки (в 2000-2009 рр., в середньому, лише 12 % суб'єктів господарювання впроваджували інноваційні розробки, 84 % з них розташовані в міських ТСБР). В техніко-економічному розвитку: згортання муніципальних програм технологічного оновлення функціональних секторів муніципального господарства. В зовнішньоекономічному розвитку: нестабільність надходження іноземних інвестицій в розвиток локальної економіки (в 2000-2009 рр. в містах України рівень іноземних інвестицій коливався, в середньому, наступним чином (2000 р. взято за 1) — 1,01; 1,07; 0,54; 0,22; 2,1; 1,7; 2,9; 0,31; 0,27). У ресурсно-економічному розвитку: зростання частки незадіяних в економічному відтворенні ресурсів у малих ТСБР (наприклад, у Тернопільській області понад 25 % земельних ресурсів не використовуються, пустує 124 об'єкти промисловості та агропромислового комплексу); посилення залежності місцевих бюджетів від трансфертів центральної влади (в 2009 р. частка трансфертів у міських бюджетах, порівняно з 2005 р., зросла на 13 %, в селищних, відповідно, на 24 %, сільських — 27,1 %); зростання невідповідності між дохідною частиною та витратами місцевих бюджетів (розрив між часткою доходів і видатків місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України в 2009 р. сягнув 15,6 % на користь видатків). В інфраструктурно-економічному розвитку: зростання числа «фіктивних» суб'єктів господарювання (на початок 2010 р. із загального числа зареєстрованих в ЄДРПОУ підприємств та організацій реально не працювали та не сплачували податків 46,4 % в містах, 52,7 % — в селищах, 64,1 % — в сільських

ТСБР, хоча з обліку в 2009 р. було знято в Україні лише 2,2 % суб'єктів ЄДРПОУ); зростання числа сільських ТСБР, в яких немає зареєстрованих суб'єктів господарювання (в 10,5 тис. сіл або 36,6 % від їх загальної кількості на початок 2010 р., що в 2,1 рази більше, ніж в 1991 р., не існувало жодних виробничо-управлінських підрозділів сільськогосподарських та промислових підприємств). В стратегічно-економічному розвитку: культивування «моди» на стратегії економічного розвитку ТСБР (78 % міських ТСБР мають розроблені стратегії економічного розвитку міст, однак в лише в 5 % з них здійснюється моніторинг їх реалізації); неврахування стратегічних орієнтирів розвитку економіки ТСБР в діяльності суб'єктів економічних відносин. В управлінсько-економічному розвитку: застосування переважно адміністративних технологій управління економічним розвитком ТСБР з боку органів місцевого самоврядування; нескоординованість державної політики в сфері регулювання економічного розвитку ТСБР (Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України не достатньо реалізує функцію узгодження діяльності всіх інших центральних органів виконавчої влади у сфері управління економічним розвитком ТСБР).

Системний аналіз чинників та тенденцій економічного розвитку ТСБР дозволив констатувати наявність явища його асиметрії як нерівномірності процесів економічного розвитку в межах певної ТСБР, що не дозволяє сформуватися їй як гармонійній системі. Виокремлено такі прояви асиметрії економічного розвитку ТСБР: просторовий, за якого окремі мікрорайони ТСБР, насамперед міських, розвиваються як хай-тек середовища (ділові, житлові чи розважальні) з відповідною сучасною інфраструктурою, а інші — зупиняються на певній фазі історично-часового розвитку, відображаючи у зовнішньому й внутрішньому сенсі риси відсталості; управлінський — цей прояв асиметрії характеризується неоднорідністю в ставленні місцевої влади до окремих частин ТСБР, виявом чого є нерівномірність реалізації та фінансування муніципальних економічних проектів, що реалізуються в різних мікрорайонах ТСБР. Асиметрія економічного розвитку ТСБР породжує явище внутрішньої поселенської конкуренції між окремими територіальними підсистемами цих спільнот.

У дисертації обґрунтовано, що інерційність адміністративно-правового підходу до управління економічним розвитком ТСБР зумовлена низкою організаційних, правових та фінансово-економічних проблем, що формують інституційні бар'єри застосування інноваційних технологій в управлінській діяльності суб'єктів управління цим процесом в Україні. Чинником, що об'єктивно блокує економічний розвиток ТСБР в Україні, є надзвичайна їх подрібненість. Так, в Україні ТСБР, порівняно з Польщею, в 2,4 рази менші за площею та в 3,8 рази за чисельністю населення, а зі Швецією, відповідно, в 30,1 та 7,7 рази.

Врахування вихідних положень теорії організації дало змогу визначити, що основним критерієм ефективності управління економічним розвитком ТСБР є ефективність самої ТСБР, її функціонування та розвитку. Взято за основу, що ефективність управління економічним розвитком ТСБР виражається за допомогою таких складових: дієвість — рівень досягнення поставленої мети; економічність — рівень використання муніципальних ресурсів; якість — рівень відповідності передовим світовим технологіям управління; прибутковість — співвідношення між валовими доходами муніципальної системи та її сумарними витратами; продуктивність — співвід-

ношення кількості виробленого продукту до спожитих ресурсів; якість життя — ступінь комфортності життєвого середовища та задоволення потреб і запитів членів територіальних громад в процесі життєдіяльності в межах ТСБР; інноваційність — рівень впровадження інноваційних управлінських технологій. Врахування вказаних ознак обумовлює застосування до оцінки ефективності управління економічним розвитком ТСБР системи експертних оцінок.

Традиційно ефективність управління економічним розвитком ТСБР розглядається з позиції ефективності управлінської діяльності органів місцевого самоврядування, що є обмеженим підходом, оскільки не враховує те, що цей розвиток є продуктом діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності та об'єктом впливу різних суб'єктів управління. Врахування теоретичної концепції ієрархічності управління економічним розвитком ТСБР як економічних систем, дозволило розглядати його ефективність за низкою зрізів, що формують інтегральну ефективність управління економічними розвитком цих спільнот (табл. 2). Її можна зобразити наступною функціональною залежністю:

$$E_{ТСБР} = f(E_{г}, E_{н}, E_{р}, E_{м}, E_{мікро}), \quad (1)$$

де $E_{ТСБР}$ — інтегральна ефективність управління економічним розвитком ТСБР, $E_{г}$ — глобальна ефективність управління економічним розвитком ТСБР, $E_{н}$ — національна ефективність управління економічним розвитком ТСБР, $E_{р}$ — регіональна ефективність управління економічним розвитком ТСБР, $E_{м}$ — муніципальна ефективність управління економічним розвитком ТСБР, $E_{мікро}$ — мікроекономічна ефективність управління економічним розвитком ТСБР.

Бар'єрами емпіричного визначення інтегральної економічної ефективності ТСБР є недосконалість загальнодержавної статистики щодо ТСБР та безпосередньо муніципального статистичного моніторингу, низький рівень економічної грамотності суб'єктів управління економічним розвитком ТСБР, відсутність державної муніципальної політики, точковість й хаотичність економічної політики органів місцевого самоврядування. Оскільки муніципальний зріз ефективності управління економічним розвитком ТСБР безпосередньо визначає ефективність місцевої економічної політики, для його оцінки застосовано методику оцінки кредитного рейтингу ТСБР.

Сучасні економічні тенденції розвитку людської цивілізації характеризуються низкою інтеграційних процесів, серед яких проблеми глобалізації і регіоналізації стали провідними темами наукових досліджень останнього десятиріччя. Однак поза сферою наукового пошуку опинилося дослідження процесів, що протікають на первинних рівнях територіальної ієрархії національних утворень та одержали в авторській інтерпретації назву муніципалізація. Вичленування зазначеної загальносвітової тенденції дозволяє доповнити картину архітекtonіки світової економічної системи XXI століття та відшукати важелі забезпечення її антикризового розвитку. Системний аналіз економічного розвитку ТСБР більшості європейських країн, США, Канади, Австралії дозволив стверджувати, що муніципалізація — це процес посилення організаційної і правової автономії та ресурсного зміцнення ТСБР, що покликаний забезпечити національну ідентифікацію країн в умовах глобалізації та регіоналізації.

Складові інтегральної ефективності управління економічним розвитком ТСБР

Складові інтегральної ефективності	Зміст складових інтегральної ефективності	Критерії та індикатори ефективності
Глобальна ефективність	Передбачає врахування впливу загальносвітових економічних процесів та наднаціональних інститутів на економічний розвиток ТСБР	<ul style="list-style-type: none"> – рівень інтегрованості муніципальної економічної системи у світову економіку; – зростання частки господарських операцій у прикордонному економічному співробітництві; – збільшення обсягу іноземних інвестицій у розвиток економіки ТСБР
Національна ефективність	Практична проекція державної муніципальної політики на рівень ТСБР	<ul style="list-style-type: none"> – зростання кількості та покращення ресурсного забезпечення реалізації державних муніципальних програм; – скорочення частки міжбюджетних трансфертів; – ступінь диференційованості економічного розвитку ТСБР за регіонами країни
Регіональна ефективність	Окреслює дієвість управлінських впливів з боку управлінських суб'єктів субнаціонального рівня	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення активності ТСБР у формуванні економічних інтеграційних об'єднань за функціональною ознакою; – повнота розкриття локальних «точок зростання» у стратегії економічного розвитку регіону
Муніципальна ефективність	Безпосередньо визначає ефективність муніципальної економічної політики, яка формується й реалізується органами місцевого самоврядування	<ul style="list-style-type: none"> – зростання абсолютного та відносного рівня валового продукту економіки ТСБР, в т.ч. на душу населення; – підвищення рівня економічної активності територіальної громади; – покращення підприємницького клімату в ТСБР; – наявність муніципальної стратегії економічного розвитку та тактичних інструментів з її реалізації; – підвищення інноваційності місцевої економічної політики
Мікро-економічна ефективність	Визначає ефективність управлінської діяльності організацій, які здійснюють свою економічну діяльність в ТСБР	<ul style="list-style-type: none"> – показники фінансово-економічного стану суб'єктів господарської діяльності; – частка податків і зборів, що сплачують суб'єкти місцевої економічної системи в місцевий бюджет, в загальному обсязі доходів бюджету; – рівень конкурентоздатності продукту організацій, розташованих в ТСБР

У роботі обґрунтовано, що як прояви муніципалізації слід розглядати: інституціоналізацію адміністративно-територіального устрою на первинному рівні; впровадження сучасних технологій управління економічним розвитком ТСБР на засадах менеджменту; корпоратизацію муніципальних економічних систем; зростання питомої ваги бюджетів місцевого самоврядування в консолідованих бюджетах країн; створення національних та наднаціональних систем політичного та економічного захисту автономії муніципальних утворень; зростання потенціалу внутрішньодержавних та міждержавних економічних зв'язків між ТСБР.

У третьому розділі «Технології управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня: методологічні та прикладні аспекти» представлено результати комплексного дослідження теоретичних та практичних аспектів застосування концепції технологічного підходу до управління економічним розвитком ТСБР.

Узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду муніципального управління дозволило виокремити декілька підходів до формування концептуальних засад управління економічним розвитком ТСБР: 1) нормативно-правовий; 2) інтуїтивно-ситуаційний; 3) інноваційно-технологічний. Третій підхід передбачає управління економічним розвитком ТСБР на основі застосування системи економічних інструментів, що реалізуються через сукупність управлінських технологій, які, в свою чергу, передбачають використання низки спеціальних управлінських процедур. Система інструментів управління економічним розвитком ТСБР може бути представлена як технологічна мережа (рис. 2), оскільки використання одного інструмента передбачає обов'язкове застосування технологій іншого. В дисертації обґрунтовано, що цей підхід найбільше відповідає сучасним умовам з огляду на необхідність модернізації управління економічним розвитком ТСБР.

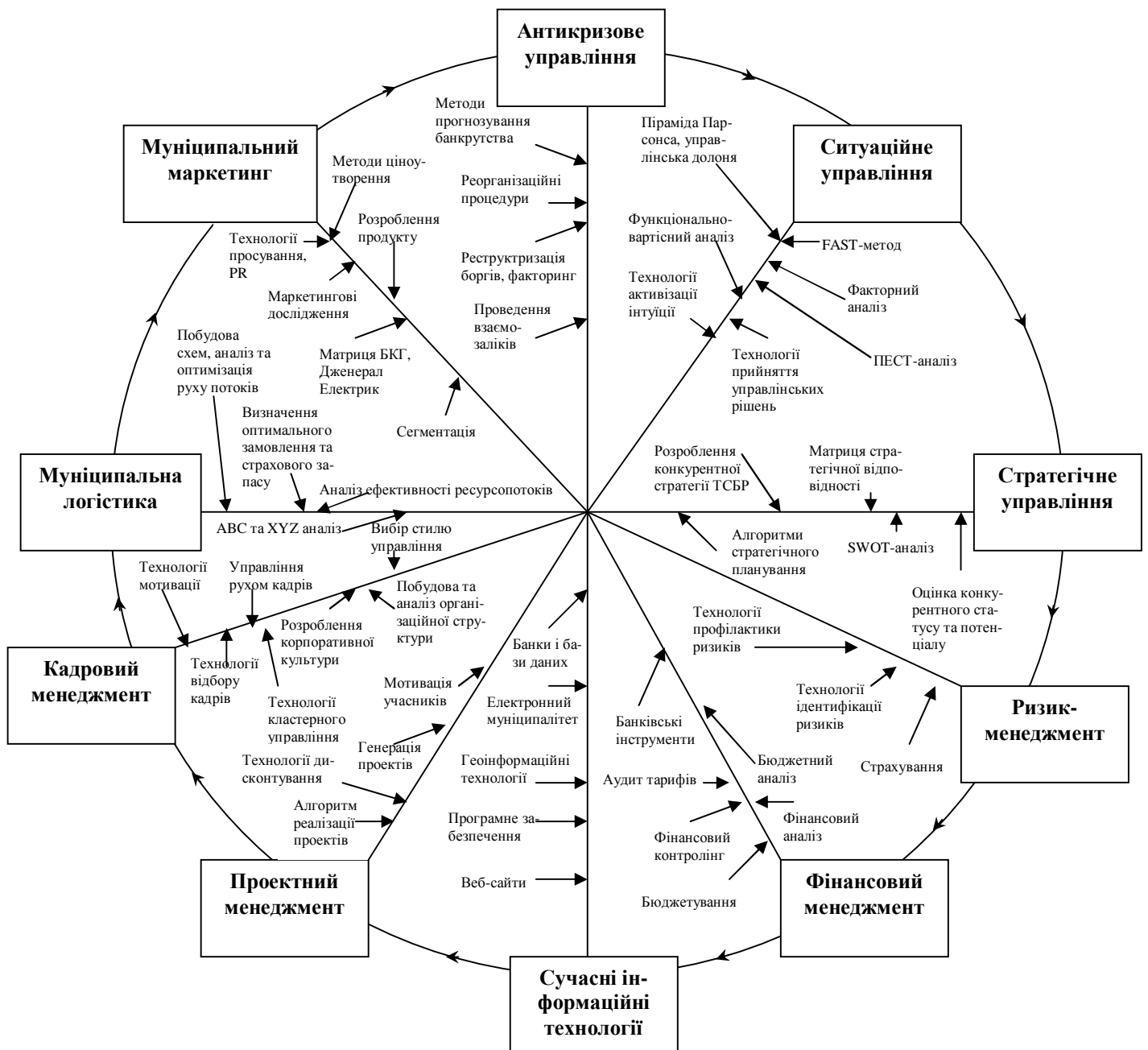

Рис. 2. Технологічна мережа економічного інструментарію управління економічним розвитком ТСБР

Інноваційно-технологічний підхід до управління економічним розвитком ТСБР базується на концепції менеджменту, яка відповідає якісно новим принципам та дозволяє розглядати управління економічним розвитком ТСБР не як адміністративно створеними територіальними одиницями, а як складними системами, що є суб'єктами економічних, соціальних і політичних відносин. Метою управління їх розвитком, відповідно до цього підходу, є забезпечення інвестиційної привабливості через використання факторів, що визначають конкурентні переваги території, зумовлюють її конкурентоздатність у порівнянні з іншими ТСБР.

Оцінка рівня використання сучасних технологій управління економічним розвитком ТСБР засвідчила, що останні в Україні не достатньо розвинуті. В роботі суб'єктів управління цим процесом використовуються фрагментарно лише деякі з відпрацьованих у світовій практиці технологій управління економічним розвитком ТСБР (стратегічне планування, випуск облігацій місцевої позики, промоція ТСБР).

Застосування інноваційно-технологічної концепції управління економічним розвитком ТСБР дозволить реалізувати наступні завдання: формування його науково-методологічної основи та врахування світового досвіду; забезпечення програмованості управління економічними процесами на локальному рівні; впровадження засад управління економічним розвитком ТСБР на принципах менеджменту. Формування системи технологій управління муніципальним економічним розвитком потребує концентрації зусиль управлінської науки в контексті прикладної реалізації теоретичних концепцій економічного розвитку ТСБР на основі міждисциплінарного підходу крізь призму модернізаційної парадигми.

Технології управління є важливим чинником, який спроможний сповільнити чи прискорити економічний розвиток ТСБР, що визначається ефективністю функціонування певних економічних сфер, виявом якого є відповідні економічні процеси. Це, в свою чергу, дозволяє визначити пріоритетні напрямки модернізації управління цим розвитком через удосконалення чи впровадження певних технологій (табл. 3).

Реалізація технологічної концепції до управління економічним розвитком ТСБР має враховувати ситуаційний підхід, оскільки неадекватне необґрунтоване використання різноманітних управлінських технологій може зумовити неефективність управлінських рішень та призвести до незадовільних наслідків. Так, кожен з вказаних напрямків модернізації (див. табл. 3) потребує певних підходів, адаптованих до умов конкретних ТСБР з урахуванням їх класифікаційних ознак (тип системоутворюючого поселення, чисельність населення, економіко-географічне положення, рівень диверсифікованості економіки, адміністративний статус, функціональна соціально-економічна спрямованість).

У роботі обґрунтовано, що необхідною умовою для забезпечення організаційних, нормативно-правових та ресурсних передумов імплементації технологій інструментарію управління економічним розвитком ТСБР в діяльність управлінських суб'єктів повинна стати зміна ідеології управління цим розвитком на основі: дотримання принципу ефективності управління економічним розвитком ТСБР, корпоратизації ТСБР, формування механізму ресурсного об'єднання ТСБР, підвищення професійного рівня суб'єктів управління економічним розвитком ТСБР, завершення формування нормативно-правової бази управління економічним розвитком ТСБР,

структурної трансформації виконавчих органів місцевого самоврядування, формування належного ресурсного забезпечення економічного розвитку ТСБР.

Таблиця 3

Пріоритетні напрямки модернізації технологій управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня

Економічні сфери та процеси, що впливають на економічний розвиток ТСБР	Управлінські технології, які необхідно удосконалити чи впровадити
Використання матеріальної складової комунальної власності	Обліку комунального майна, забезпечення прибутковості комунального майна, управління комунальною власністю
Функціонування житлово-комунального господарства	Диспетчеризації та координації управління житлово-комунальним господарством, обліку використання ресурсів
Забезпечення конкурентоздатності та реалізація конкурентного потенціалу ТСБР	Забезпечення привабливого іміджу ТСБР, забезпечення інвестиційної привабливості, залучення інвестиційних ресурсів, управління муніципальними проектами, регулювання інвестиційних потоків
Налагодження та перебіг зовнішніх економічних відносин	Реалізації двосторонньої та багатосторонньої економічної співпраці на локальному, регіональному, національному та міжнародному ринках
Стимулювання та регулювання розвитку підприємництва	Підтримки підприємництва, залучення підприємницьких структур до реалізації місцевої економічної політики, економічної активізації територіальної громади, розвитку муніципального підприємництва, використання інституту муніципально-приватного партнерства, муніципальних закупівель, підтримки конкуренції та формування конкурентного середовища
Формування й використання місцевих фінансових ресурсів, регулювання відносин, які виникають в процесі їх руху	Управління фінансовими потоками, ціноутворення на муніципальні послуги, забезпечення транспарентності місцевих фінансових потоків, логістичного фінансового менеджменту, узгодження діяльності фінансових та економічних служб органів місцевого самоврядування, бюджетування
Забезпечення економічної безпеки ТСБР	Охорони прав власності, визначення економічних пріоритетів, стабілізації економічної ситуації та економічного середовища, внутрішньо- та міжмуніципальної корпоративізації та інтеграції, кластеризації економічних процесів, формування виробничих мереж
Розроблення та реалізація стратегії економічного розвитку ТСБР	Визначення стратегічних орієнтирів, узгодження економічних інтересів місцевих контактних аудиторій, реалізації стратегії, цільового програмування, моніторингу реалізації стратегії, формування муніципальної економічної та соціальної політик, формування наукових та науково-технологічних парків
Забезпечення структурної корекції економіки ТСБР	Забезпечення паритетних умов розвитку державного, комунального та приватного секторів економіки ТСБР, управління власністю, зонування території
Інституціоналізація управління економічним розвитком ТСБР	Реалізації інструментарію управління економічним розвитком ТСБР, формування проектних структур управління

В умовах обмеженості внутрішніх ресурсів ТСБР забезпечити їх економічний розвиток можна за рахунок залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів, що зумовлює актуальність проблеми підвищення їх інвестиційної привабливості, яка, в свою чергу, визначається конкурентоздатністю економіки ТСБР, що формується на основі її конкурентних переваг. З огляду на те, що на сьогодні між ТСБР, які є корпоративними утвореннями, має місце конкурентна боротьба за право надання просторової

бази для розвитку бізнесу, особлива увага в роботі приділена розробці методологічної бази оцінки конкурентних переваг ТСБР, вибору її індикаторів.

Для оцінки конкурентних переваг ТСБР, а відповідно й їх інвестиційної привабливості в дисертації запропоновано методичний інструментарій, що базується на експертній рейтинговій оцінці конкурентоздатності та конкурентного потенціалу ТСБР. Конкурентна перевага ТСБР розглядається як її привабливість для інвестицій, порівняно з іншими ТСБР – конкурентами. Конкурентна перевага чи конкурентний статус інтегрують в собі дві складові — конкурентоздатність і конкурентний потенціал ТСБР. Тому, для виявлення конкурентних переваг ТСБР треба розраховувати обидва показники. Оцінювати конкурентний статус ТСБР в роботі запропоновано за формулою:

$$КС_{ТСБР} = A \cdot КЗ + B \cdot КП, \quad (2)$$

де КЗ — конкурентоздатність ТСБР, КП — конкурентний потенціал ТСБР, А та В — вагові коефіцієнти, що відображають внесок КЗ та КП в конкурентний статус ТСБР. А та В визначаються експертно, наприклад, за десятибальною шкалою, а потім нормуються за допомогою формул:

$$A = A_0 / (A_0 + B_0); B = B_0 / (A_0 + B_0), \quad (3)$$

де A_0 , B_0 — рівні А та В, що визначені за допомогою експертної бальної оцінки.

Конкурентоздатність, яка відображає ефективність функціонування ТСБР в короткотерміновому періоді, запропоновано визначати за формулою:

$$КЗ = I_n \times \frac{I_k}{I_e}, \quad (4)$$

де I_n — нормативний індекс безпеки ведення бізнесу на даній території (відсутність військового стану, екологічне благополуччя), дорівнює 1 або 0; I_k — зважена сума оцінок параметрів стану ТСБР, тобто $I_k = \sum \alpha_i \cdot A_i$, де α_i — відносна значимість показника (нормований параметр); A_i — відносна оцінка показника у порівнянні з базовою, яку має ідеальна ТСБР чи найбільш сильний конкурент; I_e — ціна діяльності в даній ТСБР як зважена сума оцінки відносних затрат діяльності (вартість оренди, комунальних послуг, додаткове оподаткування): $I_e = \sum \beta_i \cdot B_i$, де β_i — відносна значимість показника (нормований параметр), B_i — відносна оцінка показника у порівнянні з базовою, яку має ідеальна ТСБР чи найбільш сильний конкурент.

Емпіричний аналіз показав, що економічний розвиток ТСБР є результатом продуктивної дії економічних відносин, що виникають в процесі володіння, використання та розпорядження власністю суб'єктами економіки цих спільнот на основі застосування системи технологій управління матеріальним майном та фінансовими ресурсами. В ТСБР присутні всі види власності, які в сукупності становлять економічну базу її розвитку: приватна, комунальна (муніципальна), державна, колективна (кооперативна, корпоративна, громадських організацій), що є свідченням багатокладності муніципальної економічної системи. Управління власністю в ТСБР проілюстровано за допомогою схеми (рис. 3). Вказана схема синтезує логічний ланцюг функціонування власності: наявність власності — технології використання та розпорядження власністю — економічна ефективність управління власністю, що значною мірою визначає динаміку розвитку економічної системи ТСБР.

У четвертому розділі «Механізм забезпечення економічної безпеки економіки ТСБР» обґрунтовано методологічні засади забезпечення економічної безпеки економіки ТСБР; сформовано антикризову концепцію економічного розвитку ТСБР;

Рис. 3. Управлінські технології в системі управління власністю в ТСБР

визначено концептуальні засади формування місцевої економічної політики та збалансування інтересів суб'єктів управління економічним розвитком ТСБР.

Системний підхід до розуміння національної економіки дозволив висунути гіпотезу про необхідність дослідження національної економічної безпеки крізь призму економічної безпеки не лише регіонів, а й ТСБР. Використання існуючих підходів до розуміння економічної безпеки та врахування особливостей ТСБР, дозволило стверджувати, що економічна безпека муніципальної економічної системи — це система забезпечення стабільного стійкого функціонування економіки ТСБР як самостійного корпоративного суб'єкта економічних відносин в умовах агресивного впливу зовнішнього середовища та загострення конкуренції з іншими ТСБР.

У роботі виокремлено та досліджено такі ідентифікатори, що визначають сутність економічної безпеки економіки ТСБР: 1) наявність на території ТСБР суб'єктів господарювання — фізичних та юридичних осіб, зокрема центральних офісів цих структур; 2) можливість органів місцевого самоврядування за допомогою технологій місцевої економічної політики впливати на перебіг економічних процесів на муніципальному рівні, в т.ч. рівень незалежності місцевого економічного управління; 3) структура й характер дохідної бази місцевого бюджету з позиції співвідношення власних доходів та зовнішніх трансфертів; 4) спроможність суб'єктів місцевої економічної системи забезпечити погашення залучених кредитних ресурсів, в т.ч. за облігаціями муніципальної позики; 5) рівень конкурентоздатності економіки ТСБР загалом та її окремих суб'єктів зокрема; 6) ступінь збалансованості фінансових потоків між ТСБР та зовнішнім середовищем, тобто сальдо «платіжного балансу» економіки

ТСБР; 7) рівень ризикозахищеності економіки ТСБР від зовнішніх та внутрішніх ризиків; 8) характер місцевої економічної кон'юнктури, тобто рівень амплітуди її коливань з позиції ймовірності виникнення кризових ситуацій; 9) рівень розвитку локальних ринків та інститутів ринкової інфраструктури, їх інтегрованість в ринкові структури вищого ієрархічного порядку; 10) ступінь інноваційності управління економічним розвитком ТСБР, зокрема використання сучасних технологій його економічного інструментарію. Кожен із вказаних елементів певним чином визначає ступінь місцевої економічної безпеки та є предметом окремого дослідження.

Оцінку економіки ТСБР в рамках визначення її економічної безпеки запропоновано проводити з позиції розвитку економічних процесів та врахування набору індикаторів економічної безпеки, які дозволяють сигналізувати про загрозу небезпеки та здійснювати комплекс програмно-цільових заходів щодо стабілізації обстановки. Для економічної безпеки ТСБР принциповими є пороги показників, тобто граничні значення, недотримання (перевищення або недосягнення) яких призводить до початку руйнівних, нерегламентованих процесів в економіці цих спільнот. Такі індикатори порогових ситуацій можуть проявлятися, як окремо, так і в комплексі, тому в роботі запропоновано два рівні індикаторів порогових ситуацій: 1-й пороговий рівень показника для конкретної ТСБР, який може стати критичним в сукупності з іншими показниками; 2-й пороговий рівень показника, досягнення якого безпосередньо призведе до настання критичної ситуації щодо економічної безпеки ТСБР.

Для всебічної характеристики причин та наслідків критичних ситуацій в економічному розвитку ТСБР їх аналіз запропоновано проводити за такими блоками: потенціал матеріального виробництва; зайнятість населення; рівень життя населення; сфера забезпечення економічного правопорядку; бюджетно-фінансова сфера; науково-технічний потенціал; навколишнє природне середовище; демографічні процеси.

Аналіз критичних для економічної безпеки ТСБР ситуацій доцільно здійснювати за певним алгоритмом: збирання інформації для оцінки критичних ситуацій; оцінка рівня загроз економічній безпеці ТСБР із застосуванням методів розпізнавання образів; розрахунок основних показників для оцінки критичних ситуацій за сферами життєдіяльності ТСБР; оцінка критичних ситуацій в ТСБР за сферами життєдіяльності (на підставі отриманих показників можна провести ранжування ТСБР за рівнем загроз економічній безпеці та впливом на національну економічну безпеку); визначення додаткових показників для ТСБР, що характеризуються високим рівнем критичної ситуації (для основних показників доцільно уточнити динаміку в ретроспективному періоді, починаючи з певного базового року; проведення системного аналізу причин та наслідків критичних ситуацій для загрозливих за рівнем економічної безпеки ТСБР; розроблення заходів, спрямованих на локалізацію і нейтралізацію впливу вогнищ муніципальних критичних ситуацій).

Вплив ТСБР з високим рівнем загроз економічній безпеці (вогнища загроз) на національну чи регіональну економічну безпеку країни можна визначити на підставі комплексного аналізу, що враховує: відносні розміри вогнища загроз, його роль в макроекономічних та регіональних процесах, обсяг ресурсів, необхідних для локалізації та нейтралізації наслідків критичних явищ. Для визначення пріоритетних ТСБР щодо підтримки їх економічної безпеки доцільно здійснити інтегральну оцінку рівня загроз та їх ранжування за ступенем наростання загроз економічній безпеці. Оцінку

рівня загроз на економічну безпеку ТСБР з метою підвищення її достовірності можна проводити поетапно двома методами: з використанням апарату математичної теорії розпізнавання образів (дискримінантного аналізу) та методами порівняльного аналізу й бальної оцінки.

Проведений аналіз показав, що всі елементи муніципальної економічної системи та її зовнішнього середовища можуть бути джерелами кризового стану. Закономірний циклічний розвиток чи випадкові кризи можуть бути викликані різноманітними чинниками (політичними, природними, економічними, соціальними). У дисертації обґрунтовано, що криза економіки ТСБР може загрожувати національній економічній безпеці, якщо: а) дія окремих чинників дестабілізації (або їх сукупності) досягає такого ступеня гостроти (або глибини подолання порогових рівнів), за якого можуть спостерігатися незворотні зміни окремих сфер (або їх сукупності) економіки ТСБР, що, по-перше, позначається на економіці суміжних спільнот, по-друге, позначається на економіці регіону, а, відповідно, й на національній економіці загалом; б) ліквідація наслідків подолання кризових явищ в ТСБР в короткостроковій перспективі виходить з-під контролю на муніципальному рівні та стає можливою тільки при додатковому (понадлімітному) фінансуванні з централізованих джерел (державного, обласного або районного бюджетів). З іншого боку, циклічний розвиток макроекономічної системи відображається на всіх її підсистемах, в тому числі на ТСБР.

У роботі визначено, що однією з вагомих складових концепції антикризового економічного розвитку ТСБР є концепція корпоратизації її економіки. Проведене дослідження дозволило визначити необхідність розгляду корпоратизації муніципальної економічної системи в двох зрізах: інституційно-територіальному, що включає проектування принципів функціонування корпорації на ТСБР, та майновому, що охоплює процес акціонування комунальних організацій. Корпоративний підхід до розуміння економіки ТСБР дозволяє порівняти її з акціонерним товариством, учасники якого об'єдналися з метою реалізації спільних інтересів. З цієї позиції економіка ТСБР в дисертації розглядається як «соціальна корпорація» мешканців та суб'єктів підприємництва.

Економічний розвиток ТСБР є складним процесом, що має певні орієнтири, специфічні характеристики, ступінь інтенсивності. Для того, щоб цей розвиток відповідав інтересам держави, регіону чи територіальної громади, його потрібно регулювати з боку суб'єктів управління економічним розвитком ТСБР, що визначає необхідність формування місцевої економічної політики органами місцевого самоврядування та державної муніципальної економічної політики органами державної влади.

В організації власної економічної діяльності кожна ТСБР має виходити із специфіки умов своєї території та вирішувати це завдання на основі проведення місцевої економічної політики, яка продовжує та конкретизує загальнодержавну та регіональну політику. Економічна політика в рамках економіки ТСБР виражається системою економічної візії та локальних заходів регулятивного характеру, що здійснюються органами місцевого самоврядування, які прямо чи опосередковано впливають на економічне зростання, кон'юнктуру попиту та пропозиції, перерозподіл національного доходу з метою зменшення соціальної нерівності. Значимість цієї політики обумовлюється й тим, що всі суб'єкти економічної діяльності, що розташовані на території ТСБР, споживають її ресурси, тому об'єктивно повинні враховува-

ти інтереси локальної спільноти. З урахуванням різних типів ТСБР класифіковано місцеву економічну політику за об'єктами цілеспрямованої дії, а саме на: формування сприятливого економічного середовища малого підприємництва та раціональне використання наявних місцевих ресурсів й інфраструктури (об'єктом впливу є економічне середовище малого бізнесу); зниження напруги на місцевому ринку праці та мінімізацію рівня безробіття (об'єктом впливу є економічно активне населення); проведення активної інвестиційної політики (об'єктом цілеспрямованого впливу є капітал); використання природних ресурсів ТСБР (об'єктом впливу є система природокористування та забезпечення екологічної рівноваги).

Необхідним чинником подолання кризових явищ в економіці, забезпечення гармонійного територіального розвитку в Україні має стати формування державної муніципальної економічної політики. Відсутність такої політики як системи заходів, що здійснюються органами державної влади різного рівня з метою забезпечення ефективного управління економічним розвитком ТСБР, а, відповідно, й держави в цілому, — є причиною поглиблення диспропорцій в територіальній структурі національної економіки, загострення протиріч між органами виконавчої та представницької влади, розбіжностей у реалізації загальнодержавних, регіональних та локальних інтересів. Державну муніципальну економічну політику доцільно розглядати через систему технологій її реалізації. Всі заходи державної муніципальної економічної політики можна поділити на обмежувальні та заохочувальні. Перші мають спрямовуватися в основному на обмеження зростання найбільших міських агломерацій. До прикладу, у м'якому вигляді обмежувальними заходами мають бути стягування з підприємців додаткових платежів при будівництві, в жорсткому вигляді — різного роду заборони на будівництво. Всі заохочувальні заходи мають спрямовуватися на стимулювання економічного зростання в тих ТСБР (групах ТСБР), що відстають за рівнем свого економічного розвитку від середніх показників по країні.

У п'ятому розділі **«Формування комплексного механізму модернізації технологій управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня»** сформовано механізм узгодження стратегічних векторів економічного розвитку ТСБР, регіону та держави; розроблено пропозиції щодо осучаснення технологій управління та застосування інтеграційних процесів у забезпеченні економічного розвитку ТСБР в умовах ресурсної обмеженості; обґрунтовано засади модернізації економічних інструментів соціального розвитку ТСБР.

Для забезпечення стабільності економічного розвитку ТСБР необхідним є вироблення відповідної стратегії її розвитку та спеціального інструментарію стратегічного планування. Адже за відсутності чітко сформульованих орієнтирів, науково обґрунтованих цілей та завдань економічного розвитку в ТСБР виникає багато проблем (неможливість скоординувати різнорівневі плани функціонування галузево-функціональних комплексів, що розташовані на їх території, складність в узгодженні діяльності та мотивації суб'єктів ринку, неузгодженість в розподілі та використанні всіх ресурсів території, складність в оцінці ефективності економічного розвитку ТСБР). Цілісність, сталість економічного розвитку ТСБР повинні визначатись і достатнім чином забезпечуватись досягненням довгострокових цілей, сформульованих у спеціальних документах (стратегіях, планах, програмах), а також реалізацією управлінських функцій органів управління.

В контексті висунутої в роботі концепції ієрархічності управління економічним розвитком ТСБР обґрунтовано необхідність використання ієрархічного підходу до формування національної та регіональних стратегій розвитку, що мають підсилюватися відповідними муніципальними стратегіями з урахуванням ефекту синергії. Розв'язання проблеми узгодження розробки й реалізації загальнодержавної, регіональних і муніципальних стратегій економічного розвитку потребує формування нової сучасної моделі територіальної організації управління на принципах регіонального та муніципального менеджментів.

Для вирішення питань місцевого значення виникає потреба в господарській співпраці, об'єднанні матеріальних, фінансових та інших ресурсів, координації діяльності ТСБР та їх підсистем, як в регіональному, так і національному масштабах, що є важливим напрямком модернізації технологій забезпечення їх економічного розвитку в умовах ресурсної обмеженості. Економічний розвиток ресурсно та просторово невід'ємно пов'язаний з певною територією, від характеристик та особливостей якої великою мірою залежить його спрямованість та динаміка. Відповідно до теорії організації її комплексний розвиток можливий лише за умови цілеспрямованого розвитку всіх її елементів, що є повноцінними носіями системних властивостей. Враховуючи, що частина технологій управління економічним розвитком ТСБР вже використовується, в роботі зроблено акцент на застосуванні інтеграційних технологій, технологій локального маркетингу, фінансового забезпечення, структурної трансформації, проектного менеджменту, ризик-менеджменту, муніципальної логістики та кластеризації.

Одним із шляхів забезпечення життєздатності ТСБР, покращення соціально-економічної ситуації та створення передумов для динамізації економічного розвитку є їх інтеграція з метою об'єднання зусиль для задоволення спільних економічних та соціальних інтересів. Виокремлено дві форми інтеграції ТСБР: функціональне (проектне) об'єднання або міжмуніципальна господарська кооперація; територіальне (адміністративне) об'єднання або комунізація. Для встановлення чітких критеріїв територіального об'єднання окремих поселень на законодавчому рівні необхідно врахувати їх історичні, етнічні, культурні, соціальні особливості та економічну доцільність інтеграції. З цього приводу в дисертації запропонована система інтеграційних критеріїв, використання яких дозволить уникнути штучності при формуванні комунізованих адміністративно-територіальних одиниць.

Важелями економічного зацікавлення ресурсозабезпечених ТСБР щодо формування об'єднаної спільноти з нежиттєздатними утвореннями могли б стати: надання субвенцій з державного бюджету; передача державних часток в статутних фондах підприємств в управління органам місцевого самоврядування; закріплення окремих загальнодержавних податків за місцевими бюджетами; передача земельних ділянок, що перебувають в державній власності, в комунальну власність. Застосування цих засобів може привести до зменшення можливості виникнення чи посилення несприятливих тенденцій в ТСБР із значним ресурсним потенціалом, фінансово-економічної компенсації зростання управлінського, соціального та економічного навантаження на їх системи.

Визначено найбільш проблемні інструменти управління економічним розвитком ТСБР та розроблено рекомендації з модернізації технологій їх реалізації. Зокре-

ма, впровадження локального маркетингу потребує застосування технологій моніторингу соціально-економічного стану та розвитку ТСБР, комплексного ресурсного аналізу, просування та промоції конкурентних переваг економіки ТСБР. Удосконалення системи фінансових чинників економічного розвитку ТСБР має базуватися на технологіях: забезпечення прозорості та об'єктивності розподілу державних трансфертів, насамперед субвенцій — з метою селективної підтримки певних програм на місцевому рівні, санації проблемних локальних спільнот, стимулювання формування й підтримки ТСБР як полюсів економічного зростання; бюджетування — для забезпечення фінансового збалансування розвитку сфер-донорів та реципієнтів економічної системи ТСБР. Реалізація програм структурної трансформації економіки ТСБР повинна передбачати формування виробничих мереж, залучення чи переорієнтацію інвестиційних потоків у ті сфери економіки, розвиток яких може забезпечити ланцюговий ефект економічного зростання. Технологіями імплементації елементів проектного менеджменту можуть стати стратегування відбору муніципальних економічних проектів, узгодження інтересів учасників проектного фінансування, проведення комплексної експертизи проектів. Як модернізаційні технології ризик-менеджменту запропоновано використовувати: ідентифікацію ризикових ситуацій, профілактику ризиків на основі формування пакету дій із запобігання несприятливих наслідків їх настання. Для застосування інструментарію муніципальної логістики необхідними є модернізація: системи управління ресурсними потоками (імітаційне та геоінформаційне моделювання, резервування на основі визначення величини страхового запасу та можливих напрямків руху ресурсів); просторового планування території з врахуванням оптимізації розміщення інфраструктурних одиниць в ТСБР. Для врахування потенціалу кластеризації економічної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності, що є технологією реалізації економічних проектів в умовах недостатності ресурсів, оскільки передбачає їх консолідацію, доцільним є формування кластерів, наприклад, для сільських ТСБР — у сфері виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, розвитку «зеленого» туризму; для монофункціональних малих міських ТСБР — при здійсненні диверсифікації економічної діяльності; для середніх та великих ТСБР — у царині утворення науково-технічних парків. Вказані напрямки дозволяють сформувати комплексний механізм модернізації технологій управління економічним розвитком ТСБР.

У дисертації обґрунтовано, що основним завданням економічного розвитку ТСБР має бути створення матеріально-фінансових умов для забезпечення її соціального розвитку, що є місією функціонування будь-якої економічної системи. З огляду на це, автором модернізація економічних інструментів соціального розвитку ТСБР розглядається з таких позицій: модернізації технологій функціонування та розвитку функціонально-галузевих комплексів економіки ТСБР (бюджетування, застосування концесії, формування «електронного муніципалітету»); удосконалення економічних технологій реалізації муніципальної соціальної політики (встановлення муніципальних соціальних стандартів, мотивація суб'єктів господарювання до реалізації місцевих соціальних програм); впровадження економічних інструментів у функціонування соціальної інфраструктури (формування самоокупних комплексів соціального обслуговування, приватизація частини об'єктів соціальної інфраструктури, впровадження технології муніципального соціального замовлення на конкурсних засадах).

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі виявлення та концептуалізації новітніх проявів економічного розвитку ТСБР та управління цим процесом запропоновано нове бачення й вирішення актуальної та важливої наукової проблеми — формування теоретичних та методологічних засад модернізації технологій управління економічним розвитком ТСБР в умовах трансформаційних змін в Україні, а також обґрунтовано необхідність реалізації комплексу заходів в межах розробленої інноваційної концепції ієрархічності управління цим розвитком на засадах модернізаційної парадигми. Результати дослідження зумовили формулювання висновків концептуального, методологічного та науково-практичного спрямування:

1. ТСБР є територіально-просторовою, економічною, соціальною, політичною та екологічною системою. Чинниками реалізації соціальних завдань, досягнення політичних цілей, забезпечення використання природних ресурсів є економічні процеси. Це дало підстави висунути гіпотезу про пріоритетність розгляду ТСБР як економічної системи, яка є елементом економічних систем вищого ієрархічного порядку — регіональної, національної та глобальної, що дозволяє розглядати її як визначальний елемент їх функціонування. В свою чергу ТСБР містить у своєму складі економічні підсистеми, які взаємодіючи між собою визначають стійкість її економіки: підприємницьку, фінансову, інфраструктурну, ресурсо-майнову, зовнішньоекономічну. Вказаний підхід дозволив: дослідити ТСБР як об'єкт зовнішніх економічних впливів, що визначають, великою мірою, ситуацію в муніципальній економічній системі; розглянути процеси, які протікають в ТСБР з позиції економічної ефективності; поглибити розуміння ТСБР як корпорації, поширити його на взаємодію локальних територіальних утворень; позиціонувати ресурси ТСБР як ресурс економічного розвитку; обґрунтувати необхідність формування системи регуляторів для забезпечення коригування саморозвитку економічної системи ТСБР; створити передумови для застосування системи інструментарію управління її економічним розвитком.

2. Економічний розвиток ТСБР, як процес зміни, зростання та покращення кількісних та якісних характеристик муніципальної економічної системи шляхом раціоналізації використання виробничих, природних, трудових, фінансово-інвестиційних ресурсів, нарощування економічного потенціалу на основі підприємництва та рівноправного поєднання різних форм власності для задоволення потреб місцевого населення, є багатовимірним. Це обумовлено поліфакторністю його формування та особливою природою як чинника та поштовху інших типів розвитку. Економічна й управлінська науки містять багато теорій економічного розвитку ТСБР, які в дисертації оцінено з позиції адекватності існуючим реаліям та певним чином систематизовано. Зроблено висновок про доцільність побудови управління таким специфічним об'єктом як економічний розвиток ТСБР на засадах синтезу таких теорій: розміщення, місцевого економічного розвитку, узагальнюючих, міждисциплінарних та менеджменту.

3. Розуміння ТСБР як динамічних відкритих організацій, що володіють властивістю інтегративності, дало можливість обґрунтувати концепцію ієрархічності управління економічним розвитком ТСБР. Це дозволило розглядати їх як об'єкт управлінського впливу з боку суб'єктів різного ієрархічного рівня та функціональної природи. Визначено, що управління економічним розвитком ТСБР має реалізуватися на глобальному, макроекономічному, мезоекономічному, локальному та мікро- рівнях.

4. У зарубіжній та вітчизняній науці недостатньо уваги приділяється питанню модернізації управління економічним розвитком, зокрема його активної частини — управлінських технологій. Однак саме модернізація управління повинна бути вихідною точкою модернізації будь-якої системи як процесу її осучаснення з метою забезпечення адекватності умовам зовнішнього середовища й синхронізації розвитку системи та економічних, соціальних, науково-технологічних процесів, що відбуваються в людській цивілізації. Модернізація технологій управління економічним розвитком ТСБР має бути результатом дії управлінських суб'єктів центрального, регіонального та місцевих рівнів, кожен з яких має свої цілі та важелі осучаснення управлінських технологій. Концепція модернізації як постійного удосконалення технологій управління економічним розвитком ТСБР відповідно до вимог сучасності дозволить формувати нову парадигму економічного розвитку базових територіальних утворень як визначального компоненту розвитку національної економіки.

5. Проведений емпіричний аналіз дозволив констатувати, що в Україні на сучасному етапі ТСБР як економічні системи перебувають в умовах трансформаційних змін, що зумовлено їх переходом від системи адміністративно-командного до ринкового типу, серед яких виокремлено наступні: зміна структури економіки ТСБР в процесі приватизації державних підприємств та передачі в комунальну власність об'єктів державної власності; поява елементів теорії муніципального дуалізму; формування «моделі взаємодії» у реалізації владних повноважень на рівні ТСБР в процесі реалізації адміністративної реформи. Виявлено, що, якщо загалом економіка України є економікою ринкового типу з елементами державного регулювання, то на рівні багатьох ТСБР, особливо малих, перехідний період затягнувся, на зміну командно-адміністративній економіці прийшла економіка нерегульованого ринку або, в деяких ТСБР, натурального господарства.

6. Ефективність управління економічним розвитком ТСБР є характеристикою системи муніципального управління, яка пов'язана із його здатністю формулювати цілі цього розвитку з урахуванням зовнішніх і внутрішніх умов функціонування та досягати їх шляхом використання соціально схвалених засобів за встановленого співвідношення витрат і результатів. З урахуванням концепції ієрархічності управління економічним розвитком ТСБР його ефективність запропоновано розглядати в розрізі глобальних, національних, регіональних, муніципальних та мікроекономічних критеріїв, що формують інтегральну ефективність управління цим розвитком.

7. Визначено загальносвітову тенденцію муніципалізації як економічного зміцнення ТСБР, що доповнюється модернізацією технологічного, організаційного та нормативно-правового забезпечення управління економічним розвитком цих спільнот. Обґрунтовано її об'єктивні та суб'єктивні прояви, що є реакцією на посилення глобалізації та регіоналізації, покликаною зрівноважити дестабілізуючий і руйнуючий вплив на стабільність та цілісність загальносвітової і національних економічних систем сил протилежного спрямування.

8. У дисертації обґрунтовано технологічну концепцію управління економічним розвитком ТСБР, яка, на відміну від нормативно-правового та інтуїтивно-ситуаційного підходів, передбачає застосування системи взаємозалежних економічних інструментів, що реалізуються через сукупність управлінських технологій, які, в свою чергу, використовують низку спеціальних управлінських процедур. Ця систе-

ма може бути представлена як технологічна мережа, що підтверджено застосуванням методу матричного аналізу. Реалізація технологічної концепції до управління економічним розвитком ТСБР має враховувати ситуаційний підхід, що обумовлено багатоманітністю типів ТСБР та нестабільністю чинників зовнішнього економічного середовища їх функціонування й розвитку. Вихідними умовами забезпечення імплементації технологій управління економічним розвитком ТСБР в діяльність суб'єктів управління цим процесом мають стати: дотримання принципу ефективності управління, корпоратизація ТСБР, формування належного ресурсного забезпечення економічного розвитку ТСБР та механізму їх ресурсного об'єднання, підвищення професійного рівня суб'єктів та завершення становлення нормативно-правової бази управління економічним розвитком ТСБР. Технологічна концепція сприятиме реалізації конкурентних переваг ТСБР, що в роботі запропоновано оцінювати з урахуванням їх конкурентоздатності та конкурентного потенціалу, які визначають інвестиційну привабливість економіки цієї спільноти, на основі використання системи технологій управління власністю ТСБР (продаж, оренда, застава, концесія, акціонування, приватизація, іпотека, лізинг, спільне використання, довірче управління).

9. Розуміння національної економіки як складної системи дозволило висунути гіпотезу про необхідність дослідження національної економічної безпеки з урахуванням економічної безпеки не лише регіонів, а також ТСБР. Обґрунтовано, що економічна безпека ТСБР є комплексом економічних передумов, що забезпечують: її виживання в умовах нестабільності та майбутній розвиток; захист життєво важливих економічних інтересів ТСБР з урахуванням її ресурсного потенціалу, збалансованості і динаміки економічного розвитку та зростання; створення внутрішнього економічного імунітету й зовнішньої захищеності від дестабілізуючих дій; конкурентоспроможність економіки ТСБР на національному, регіональному ринках та стійкість її фінансового становища; можливість проводити власну економічну політику, зокрема антикризову. Управління економічною безпекою ТСБР необхідно розглядати з урахуванням концепції ієрархічності управління їх економічним розвитком. Лише виважена спільна дія всіх елементів системи управління економічним розвитком ТСБР спроможна створити умови для забезпечення їх економічної безпеки в довготривалій перспективі.

10. Обґрунтовано, що криза є однією з фаз економічного розвитку ТСБР як мезосистеми, умовою її розвитку. Всі елементи муніципальної економічної системи та її зовнішнього середовища можуть бути джерелами кризового стану. Використовуючи технології антикризового управління ТСБР, їх підсистемами або муніципальними підприємствами органи місцевого самоврядування повинні діяти за певним алгоритмом. Однією із вагомих складових концепції антикризового економічного розвитку ТСБР є концепція корпоратизації її економіки з позиції інституційно-територіального (проектування принципів функціонування корпорації на ТСБР) та майнового (охоплення процесу акціонування комунальних організацій) підходів.

11. У рамках ситуаційного підходу в забезпеченні управління економічним розвитком кожна ТСБР повинна враховувати свої особливості на основі проведення місцевої економічної політики, що має бути системою правових норм та заходів регулятивного характеру, які здійснюються органами місцевого самоврядування в межах їх компетенції, відображають специфічні умови господарювання та життєдіяльності

ТСБР. Поряд з цим, важливим інструментом державної економічної політики в Україні, має стати формування державної муніципальної економічної політики як системи заходів, що здійснюються органами державної влади різного рівня з метою забезпечення ефективного управління економічним розвитком ТСБР на принципах гармонійності територіального економічного розвитку національної економіки.

12. Формування й реалізацію стратегій економічного розвитку держави та регіонів, в контексті концепції ієрархічності управління, необхідно розглядати крізь призму муніципальних економічних стратегій, які їх розвивають та підсилюють з урахуванням позитивного ефекту синергії. Чинником узгодження розробки й реалізації загальнодержавної, регіональних і муніципальних стратегій економічного розвитку має стати формування нової сучасної моделі територіальної організації управління на менеджменту, що, в свою чергу, дозволить, забезпечити визначеність модернізації технологій управління економічним розвитком ТСБР.

13. Для вирішення питань місцевого значення виникає потреба в застосуванні інтеграційних технологій, що включають господарську співпрацю, об'єднання матеріальних, фінансових та інших ресурсів, координацію діяльності ТСБР та їх підсистем, як в регіональному, так і національному масштабах, що є вагомим полігоном модернізації технологій забезпечення економічного розвитку цих спільнот в умовах ресурсної обмеженості. В роботі обґрунтовано, що одним із шляхів забезпечення життєздатності ТСБР є інтеграція територіальних громад різних населених пунктів з метою об'єднання зусиль для задоволення спільних економічних і соціальних інтересів, що може відбуватися у двох формах: функціональне (проектне) об'єднання або міжмуніципальна господарська кооперація; територіальне (адміністративне) об'єднання або комунізація. Можливість реалізації властивості інтеграційності ТСБР є аргументом, який підтверджує гіпотезу їх дослідження як, насамперед, економічних систем. Інтеграційні процеси на рівні ТСБР є чинником, що забезпечують консолідацію та стабілізацію функціонування елементів регіональних економічних систем, а, відповідно, й національної економіки загалом.

14. Місія модернізації технологій управління економічним розвитком ТСБР передбачає створення матеріально-фінансових умов для забезпечення її соціального розвитку. З цієї позиції в дисертації запропоновано модернізацію економічних інструментів соціального розвитку ТСБР розглядати з врахуванням: удосконалення економічних технологій реалізації муніципальної соціальної політики; використання економічного потенціалу інститутів громадянського суспільства щодо забезпечення економічного розвитку ТСБР; модернізації технологій функціонування та розвитку функціонально-галузевих комплексів економіки ТСБР, продукт діяльності яких визначає якість соціального середовища ТСБР; впровадження економічних інструментів у функціонування соціальної інфраструктури.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії

1. Монастирський Г.Л. Модернізаційна парадигма управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня: монографія / Григорій Леонардо-

вич Монастирський. — Тернопіль: Вид-во «Економічна думка» ТНЕУ, 2010. — 464 с. (27,8 д.а., рецензія: Александров І.О., Краснова В.В. Модернізація управління місцевим економічним розвитком // Вісник Донецького національного університету: Серія В. Економіка і право. — 2010. — Випуск 1. — С. 421-422).

2. Мельник А.Ф. Управління розвитком муніципальних утворень: теорія, методологія, практика: монографія / А.Ф. Мельник, Г.Л. Монастирський. — Тернопіль: Економічна думка, 2007. — 476 с. (27,6 д.а., загальний обсяг тексту, що належить авторові, складає 13,8 д.а.).

3. Організаційно-економічний механізм розвитку регіону: трансформаційні процеси та їх інституційне забезпечення: монографія / кол. авт.; за ред. д.е.н., проф. А.Ф.Мельник. — Тернопіль: Економічна думка, 2003. — 608 с. (особисто авторові належать розділ 5 та підрозділи 6.1.3 і 6.2.2 обсягом 8,4 д.а.).

4. Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін: монографія / за ред. А. Ф. Мельник. — Тернопіль: ТНЕУ, «Економічна думка», 2009. — 528 с. (особисто авторові належать підрозділи 1.3, 2.1, 4.2, 4.3 та 5.4. Загальний обсяг тексту, що належить авторові, складає 6,75 д.а.).

5. Экономическая безопасность государства: территориальный аспект: монография / под ред. М.М. Бабяка, И.В. Недина. — Дрогобич: КОЛО, 2006. — 312 с. (Особисто авторові належить підрозділ 2.1.3 «Корпоратизация как фактор обеспечения экономической безопасности муниципальных образований» обсягом 0,59 д.а.).

Статті у наукових фахових виданнях

6. Мельник А.Ф. Інституційні бар'єри впровадження спеціального економічного інструментарію муніципального менеджменту в діяльність органів місцевого самоврядування / А.Ф. Мельник, Г.Л. Монастирський // Вісник ТАНГ. — 2004. — № 4. — С. 9-21 (0,94/0,47 д.а., особистий внесок: запропоновано шляхи формування інституційної бази імплементації інструментарію муніципального менеджменту).

7. Мельник А.Ф. Концептуально-правові засади побудови технологій управління муніципальними утвореннями / А.Ф. Мельник, Г.Л. Монастирський // Вісник ТАНГ. — 2005. — № 3. — С. 7-25 (1,26/0,53 д.а., особистий внесок: визначено передумови реалізації різних підходів до побудови технологій управління ТСБР).

8. Монастирський Г.Л. Проблеми та перспективи імплементації економічного інструментарію муніципального менеджменту в процес управління розвитком територіальних спільнот низового рівня / Г.Л. Монастирський // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. — Випуск 3. — К., 2005. — С. 56-60 (0,67 д.а.).

9. Монастирський Г.Л. Методологія аналізу ресурсного потенціалу муніципальних утворень / Г.Л. Монастирський // Наукові записки: зб. наук. праць кафедри економічного аналізу ТАНГ. — Випуск 14. — Тернопіль: Економічна думка, 2005. — С. 68-71 (0,24 д.а.).

10. Монастирський Г.Л. Порівняльний аналіз муніципального управління в Україні та країнах Європи / Г.Л. Монастирський // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України: зб. наук. праць. — Випуск 10. — Тернопіль: Економічна думка, 2005. — С. 196-202 (0,61 д.а.).

11. Монастирський Г.Л. Методологічні підходи до управління розвитком муніципальних утворень / Г.Л. Монастирський // Управління сучасним містом. — 2005. — № 1-2. — С. 243-250 (0,53 д.а.).

12. Монастирський Г.Л. Методологічні засади управління муніципальними утвореннями в контексті адміністративно-територіальної реформи / Г.Л. Монастирський // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. — Випуск 12. — К., 2005. — С. 132-139 (0,96 д.а.).

13. Монастирський Г.Л. Інформаційні технології в муніципальному менеджменті / Г.Л. Монастирський // Управління сучасним містом. — 2005. — № 3-4. — С. 179-192 (0,79 д.а.).

14. Монастирський Г.Л. Методологічні підходи до кадрового менеджменту в муніципальному управлінні / Г.Л. Монастирський // Социально-экономические аспекты промышленной политики: сб. научн. трудов. — Т. 2. — Донецк: ИЭП НАН Украины, 2006. — С. 283-290 (0,43 д.а.).

15. Монастирський Г.Л. Методологічні засади ризик-менеджменту та антикризового управління розвитком муніципальних утворень / Г.Л. Монастирський // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. — Випуск 3. — К., 2006. — С. 121-127 (0,58 д.а.).

16. Монастирський Г.Л. Методика оцінки інвестиційної привабливості територіальних спільнот базового рівня як технологія муніципального маркетингу / Г.Л. Монастирський // Наукові записки: зб. наук. праць кафедри економічного аналізу ТДЕУ. — Випуск 15. — Тернопіль: Економічна думка, 2006. — С. 200-202 (0,36 д.а.).

17. Монастирський Г.Л. Методичні підходи до визначення вектора територіальної інтеграції поселень у процесі адміністративно-територіальної реформи / Г.Л. Монастирський // Наукові записки: зб. наук. праць кафедри економічного аналізу ТНЕУ. — Випуск 16. — Тернопіль: Економічна думка, 2006. — С. 110-113 (0,29 д.а.).

18. Монастирський Г.Л. Розвиток та підтримка підприємництва в системі муніципального управління / Г.Л. Монастирський // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. — Випуск 2 — К., 2007 — С. 121-126 (0,58 д.а.).

19. Монастирський Г.Л. Побудова моделі управління розвитком територіальних спільнот базового рівня / Г.Л. Монастирський // Город, регион, государство: проблемы распределения полномочий: сб. науч. трудов. — Донецк: Юго-Восток, 2007. — С. 478-485 (0,49 д.а.).

20. Монастирський Г.Л. Економічні та управлінські аспекти інтеграції територіальних громад як технології забезпечення їх розвитку / Г.Л. Монастирський // Актуальні проблеми економіки. — 2007. — № 8. — С. 166-174 (0,61 д.а.).

21. Монастирський Г.Л. Програмування розвитку муніципальних утворень як складова реалізації регіональної стратегії: теоретико-методологічний аспект / Г.Л. Монастирський // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. — Випуск 12 — К., 2007 — С. 92-96 (0,62 д.а.).

22. Монастирський Г.Л. Статут територіальної громади як основа організації муніципального управління / Г.Л. Монастирський // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. — Випуск 12. — Тернопіль: Економічна думка, 2007. — С.204-211 (0,48 д.а.).

23. Монастирський Г.Л. Актуальні питання адміністративно-територіальної реформи в Україні: економіко-правовий аспект / Г.Л. Монастирський // Город, реги-

он, государство: экономико-правовые проблемы градоведения: сб. науч. трудов. — Т. 1. — Донецк: Юго-Восток, 2007. — С. 93-104 (0,64 д.а.).

24. Монастирський Г.Л. Методологічні та прикладні аспекти оцінки інвестиційної привабливості муніципальних утворень з позиції їх конкурентних переваг / Г.Л. Монастирський // Науковий вісник Ужгородського університету: серія «Економіка». — Випуск 24. — Ужгород: Говерла, 2007. — С. 6-11 (0,7 д.а.).

25. Монастирський Г.Л. Комунальна власність як економічна основа розвитку муніципальних утворень: проблеми формування та ефективного використання / Г.Л. Монастирський // Управління сучасним містом. — 2007. — № 1. — С. 176-183 (0,54 д.а.).

26. Монастирський Г.Л. Гіпотеза дослідження територіальної спільноти базового рівня як економічної системи / Г.Л. Монастирський // Вісник економічної науки України. — 2008. — № 1. — С. 141-147 (0,93 д.а.).

27. Монастирський Г.Л. Муніципальні фінансові ресурси як чинник економічного розвитку територіальних спільнот базового рівня / Г.Л. Монастирський // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. — Випуск 6. — К., 2008. — С. 106-113 (0,89 д.а.).

28. Монастирський Г.Л. Ситуаційний підхід до реалізації технологій управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня / Г.Л. Монастирський // Проблеми економіки й управління у промислових регіонах: зб. наук. праць. — Том 1. — Запоріжжя: ЗНТУ, 2008. — С. 43-49 (0,42 д.а.).

29. Монастирський Г.Л. Модернізація технологій управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня / Г.Л. Монастирський // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 12. — С. 119-125 (0,49 д.а.).

30. Монастирський Г.Л. Теоретико-методологічні засади модернізації технологій управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня / Г.Л. Монастирський // Вісник ТНЕУ. — 2008. — № 4. — С. 36-48 (0,92 д.а.).

31. Монастирський Г.Л. Проблема інерційності адміністративно-правового підходу та інституційні бар'єри модернізації управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня / Г.Л. Монастирський // Економічні науки: зб. наук. праць Луцького НТУ. — Випуск 5. — Ч. 2. — Луцьк, 2008. — С. 313-330 (0,89 д.а.).

32. Монастирський Г.Л. Методологія дослідження модернізації технологій управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня / Г.Л. Монастирський // Наука молода: зб. наук. праць молодих вчених ТНЕУ. — Випуск 10. — Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2008. — С. 30-35 (0,72 д.а.).

33. Монастирський Г.Л. До питання дослідження територіальної спільноти базового рівня як економічної системи / Г.Л. Монастирський // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. — Випуск 13. — Тернопіль: Економічна думка, 2008. — С. 78-85 (0,52 д.а.).

34. Монастирський Г.Л. Теорії місцевого економічного розвитку: генезис та необхідність модернізації / Г.Л. Монастирський // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. — Випуск 2. — К., 2009. — С. 32-35 (0,54 д.а.).

35. Монастирський Г.Л. Економічний розвиток територіальних спільнот базового рівня як об'єкт управлінського впливу: модернізація економічних засад / Г.Л. Монастирський // Город, регион, государство: экономико-правовые проблемы: сб. науч. трудов. — Т. 1 — Донецк: Изд-во «Вебер», 2009. — С. 58-65 (0,51 д.а.).

36. Монастирський Г.Л. Муніципальний сектор економіки: методологія дослідження / Г.Л. Монастирський // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. — Випуск 5. — К., 2009. — С. 9-12 (0,52 д.а.).

37. Монастирський Г.Л. Муніципальний сектор економіки: ресурсний потенціал та функціональне навантаження / Г.Л. Монастирський // Інноваційна економіка. — 2009. — № 2. — С. 220-230 (1,03 д.а.).

38. Монастирський Г.Л. Інноваційна концепція модернізації технологій управління муніципальним сектором економіки / Г.Л. Монастирський // Інноваційна економіка. — 2009. — № 4. — С. 182-192 (1,1 д.а.).

39. Монастирський Г.Л. Модернізаційна парадигма розвитку муніципальної економіки / Г.Л. Монастирський // Вісник Донецького національного університету: Серія В. Економіка і право. — 2009. — № 2. — С. 44-52 (1,1 д.а.).

40. Монастирський Г.Л. Муніципальний сектор у країнах із розвинутою економікою: масштаби та модернізація управління / Г.Л. Монастирський // Город, регион, государство: сб. науч. тр. — Т. 2 — Донецк: Изд-во «Ноулидж», 2009. — С. 89-94 (0,42 д.а.).

41. Монастирський Г.Л. Стратегічний аналіз економічного розвитку муніципальних утворень: методичний підхід / Г.Л. Монастирський // Економічний аналіз: зб. наук. праць кафедри економічного аналізу ТНЕУ. — Випуск 5. — Тернопіль: Економічна думка, 2010. — С. 137-140 (0,35 д.а.).

42. Монастирський Г.Л. Фінансове забезпечення модернізації управління розвитком територіальних спільнот базового рівня / Г.Л. Монастирський // Інноваційна економіка. — 2010. — № 2. — С. 222-227 (0,58 д.а.).

43. Монастирський Г.Л. Муніципальна економічна політика в системі місцевого самоврядування: методологічні засади формування та проблеми реалізації / Г.Л. Монастирський // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. — Випуск 14-15. — Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2010. — С. 166-173 (0,51 д.а.).

44. Монастирський Г.Л. Модернізація територіальної основи економічного розвитку як пріоритет державної регіональної політики / Г.Л. Монастирський // Інноваційна економіка. — 2010. — № 3. — С. 276-279 (0,44 д.а.).

45. Монастирський Г.Л. Економічна безпека муніципальної економіки: методологія оцінки та забезпечення / Г.Л. Монастирський // Сталий розвиток економіки. — 2011. — № 1. — С. 94-103 (0,95 д.а.).

46. Монастирський Г.Л. Оцінка ефективності управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня: методика та практичне застосування / Г.Л. Монастирський // Сталий розвиток економіки. — 2011. — № 2. — С. 99-106 (0,65 д.а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру

Окремі тези доповідей у збірниках матеріалів наукових заходів

47. Мельник А.Ф. Муніципальне утворення як корпорація: організаційні та правові проблеми становлення / А.Ф. Мельник, Г.Л. Монастирський // Тези доповідей науково-практичної конференції «Розвиток корпоративного управління і глобальному середовищі». — Тернопіль: ТОВ «Поліграфіст», 2004. — С. 30-33 (0,18/0,09 д.а., особистий внесок: обґрунтовано гіпотезу розуміння ТСБР як корпорації).

48. Монастирський Г.Л. Теоретичні засади застосування спеціального економічного інструментарію муніципального менеджменту / Г.Л. Монастирський // Пра-

ці п'ятої Міжн. наукової конференції студентів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання». — Частина 3. — Донецьк: ДонНУ, 2004. — С. 206-209 (0,26 д.а.).

49. Монастирський Г.Л. Муніципалізація як нова парадигма місцевого розвитку / Г.Л. Монастирський // Зб. тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції «Організаційні та економічні проблеми розвитку муніципальних утворень». — Тернопіль: Економічна думка, 2006. — С. 18-23 (0,26 д.а.).

50. Монастирський Г.Л. Стратегія економічного і соціального розвитку муніципального утворення як складова стратегії розвитку регіону / Г.Л. Монастирський // Збірник тез доповідей Міжвузівської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів «Актуальні питання стратегії соціально-економічного розвитку регіону». — Івано-Франківськ: Факел, 2007. — С. 65-66 (0,1 д.а.).

51. Монастирський Г.Л. Модернізація технологій управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня: постановка проблеми / Г.Л. Монастирський // Праці восьмої Міжн. наук. конференції молодих учених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання». — Частина 5. — Донецьк: ДонНУ, 2007. — С. 322-324 (0,27 д.а.).

52. Монастирський Г.Л. Узгодження векторів стратегічного розвитку територіальних спільнот базового рівня, регіону та держави в контексті забезпечення сталого розвитку України / Г.Л. Монастирський // Стратегія забезпечення сталого розвитку України: Матеріали міжнар. наук.-практ. конференції. — Ч. 2. — К.: РВПС України НАН України, 2008. — С. 278-280 (0,16 д.а.).

53. Монастирський Г.Л. Територіальна спільнота базового рівня як економічна система: методологія дослідження / Г.Л. Монастирський // Проблеми економіки й управління у промислових регіонах: Тези доповідей Міжрегіональної науково-практ. конференції. — Запоріжжя: ЗНТУ, 2008. — С. 152-155 (0,2 д.а.).

54. Монастирський Г.Л. Концепція технологічного підходу до управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня / Г.Л. Монастирський // Європейські орієнтири муніципального управління: матеріали науково-практ. конф. за міжнародною участю. — Ч. 2. — К.: ВПЦ Академії муніципального управління, 2008. — С. 67-70 (0,2 д.а.).

55. Монастирський Г.Л. Формування нової парадигми управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня / Г.Л. Монастирський // Міжнародний бізнес та менеджмент: проблеми та перспективи в умовах глобалізації: матеріали міжн. наук.-практ. конф., 22-24 жовтня 2008 р. / ТНЕУ. — Тернопіль: Економічна думка, 2008. — С. 324-327 (0,23 д.а.).

56. Монастирський Г.Л. Економічна безпека муніципальної економіки: постановка питання / Г.Л. Монастирський // Актуальні проблеми забезпечення економічної безпеки України: збірник тез доповідей II наук.-практ. семінару з міжн. участю, 16-18 грудня 2008 р. / ТНЕУ. — Тернопіль: Вектор, 2008. — С. 155-156 (0,14 д.а.).

57. Монастирський Г.Л. Розвиток муніципального підприємництва як елемент модернізації муніципального сектору економіки / Г.Л. Монастирський // Актуальні проблеми і прогресивні напрямки управління економічним розвитком вітчизняних підприємств: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 21-22 травня 2009 р. — Т. II. — Кривий Ріг: КЕІ КНЕУ, 2009. — С. 18-20 (0,14 д.а.).

58. Монастирський Г.Л. Управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня з позиції модернізаційної парадигми / Монастирський Г.Л. // Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми: матеріали VIII Міжн. науково-практичної інтернет-конференції, 20 березня 2011 р. / ТНЕУ. — Ч. 1. — Тернопіль, 2011. — С. 52-59 (0,45 д.а.).

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

Навчальні посібники

59. Муніципальний менеджмент: навч. посібник / за ред. д.е.н., проф. А.Ф.Мельник. — Тернопіль: Економічна думка, 2005. — 416 с. (25,0/10,0 д.а., особисто авторів належать розділи 1-6).

60. Муніципальний менеджмент: навч. посібник / за ред. д.е.н., проф. А.Ф.Мельник. — Київ: Знання, 2006. — 420 с. (26,5/10,6 д.а., особисто авторів належать розділи 1-6).

61. Курс лекцій для підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування: навч. посібник. — Тернопіль: ВАТ «ТВПК «Збруч», 2009. — 249 с. (14,47/4,88 д.а., особисто авторів належать лекції 4, 6 та 9).

62. Курс тренінгів для підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: навч. посібник. — Тернопіль: ПП Скоропад, 2011. — 264 с. (12,75/3,87 д.а., особисто авторів належать тренінги 3, 4 та 10).

Основні наукові праці в зарубіжних виданнях

63. Монастырский Г.Л. Внедрение новых технологий управления развитием муниципальных образований в странах СНГ / Г.Л. Монастырский // Материалы IV Международной научно-практической конференции «Страны СНГ в условиях глобализации». — М.: ЭКОН-ИНФОРМ, 2005. — С. 48-51 (0,19 д.а.).

64. Монастирський Г.Л. Перебудова системи муніципального управління в Україні на шляху інтеграції до ЄС / Г.Л. Монастырский // Unia Europejska. Faktyczne i potencjalne członkostwo: doświadczenia Polski i Ukrainy / red. A. Zielińska. — Jelenia Góra, 2006. — S. 71-76 (0,31 д.а.).

65. Melnik A. Die Kommunalverwaltung in der Ukraine im Vergleich mit anderen europäischen Staaten / A. Melnik, G. Monastyrskiy // Berichte, 16. Jg., Nr 165. — April 2006. — Berlin: Humboldt-Universität. — S. 22-38 (1,18/0,59 д.а., особистий внесок: окреслено індикатори для проведення порівняльного аналізу муніципального управління).

66. Монастырский Г.Л. Модернизация института управления экономическим развитием муниципальных образований в странах с переходной экономикой: инновационный подход / Г.Л. Монастырский // Страны с переходной экономикой в условиях глобализации: Материалы VII Межд. научно-практической конференции. — М.: РУДН, 2008. — С. 174-178 (0,46 д.а.).

67. Монастырский Г.Л. Проблемы обеспечения экономического роста в муниципальных образованиях / Г.Л. Монастырский // Экономика глазами молодых: материалы I межд. экономического форума молодых ученых (Вилейка, 12-14 сентября 2008 г.). — Минск: ООО «ТМ Агро-графикс», 2008. — С. 126-129 (0,21 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Монастирський Г. Л. Модернізація технологій управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня в умовах трансформаційних змін в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Тернопільський національний економічний університет Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Тернопіль, 2011.

У дисертації подано результати дослідження теоретико-методологічних та практичних підходів до формування концепції модернізації технологій управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня в умовах трансформаційних змін в Україні. Обґрунтовано пріоритетність розгляду територіальної спільноти базового рівня як економічної системи, економічний розвиток якої є об'єктом впливу суб'єктів управління різного ієрархічного рівня. Доведено доцільність застосування технологічної концепції управління місцевим економічним розвитком, яка передбачає застосування системи економічних інструментів муніципального менеджменту.

На основі визначення методологічних засад, використання технологій антикризового управління, визначення змісту та напрямків місцевої економічної і державної муніципальної політик обґрунтовано механізм забезпечення економічної безпеки муніципальної економіки, реалізації економічного інтеграційного потенціалу територіальних спільнот базового рівня.

Ключові слова: територіальна спільнота базового рівня, місцевий економічний розвиток, муніципальна економіка, муніципалізація, муніципальний сектор економіки, місцева економічна політика, державна муніципальна політика.

АННОТАЦИЯ

Монастырский Г. Л. Модернизация технологий управления экономическим развитием территориальных сообществ базового уровня в условиях трансформационных изменений в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Тернопольский национальный экономический университет Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, Тернополь, 2011.

Диссертация посвящена теоретико-методологическому обоснованию концепции модернизации технологий управления экономическим развитием территориальных сообществ базового уровня и разработке на этой основе рекомендаций относительно ее практической реализации.

В работе выдвинута и обоснована гипотеза исследования территориального сообщества базового уровня как экономической системы. На основе критического подхода к существующим теориям местного экономического развития и применения модернизационной парадигмы обоснованы теоретические принципы концепции иерархичности управления экономическим развитием территориальных сообществ базового уровня, определяющей, что это развитие является объектом поливекторного управленческого влияния со стороны управленческих субъектов глобального,

макроэкономического, мезоэкономического, локального и микроэкономического уровней.

В диссертации обоснована тенденция муниципализации как процесс усиления организационной и правовой автономии и ресурсного укрепления территориальных сообществ базового уровня, обеспечивающий национальную идентификацию стран в условиях глобализации и регионализации, выступающий антикризисным средством, противовесом всеобщей глобализации и предпосылкой сохранения идентичности и самобытности национально-государственных субъектов, носителем их внутренней способности к саморазвитию и самовоспроизведению.

Сформированы методологические принципы обеспечения экономической безопасности муниципальной экономики, являющейся системой стабильного функционирования местной экономической системы как самостоятельного корпоративного субъекта экономических отношений в условиях влияния внешней среды и заострения конкуренции с другими территориальными сообществами базового уровня. Обоснована необходимость формирования местной экономической политики как системы локальных мероприятий регулятивного характера, осуществляемых органами местного самоуправления относительно муниципальной экономики, и государственной муниципальной политики, как комплекса стратегических ориентиров и тактических мероприятий органов государственной власти относительно обеспечения экономического развития территориальных сообществ базового уровня.

В работе экономическое развитие территориальных сообществ базового уровня рассматривается как многомерное, что обусловлено полифакторностью его формирования и особой природой как фактора и толчка других типов развития. Сформирован методический подход к оценке инвестиционной привлекательности территориальных сообществ базового уровня как сочетания их конкурентоспособности и конкурентного потенциала на основе применения технологий муниципального маркетинга и формирования системы индикаторов основных детерминант конкурентных преимуществ. Разработан механизм согласования стратегических векторов экономического развития территориальных сообществ базового уровня, регионов и государства, на основе обоснования гипотезы иерархичности национальной и региональных стратегий экономического развития.

Разработана антикризисная концепция экономического развития территориальных сообществ базового уровня на основе применения комплекса технологий антикризисного управления и технологий стратегического анализа, что позволит обеспечить адекватность всех программных инструментов местной экономической политики конъюнктуре муниципальной, региональной и национальной экономик. Обоснован секторный подход к структуризации муниципальной экономической системы как корпорации с позиции ее двойственности, как элемента национальной экономики и совокупности коммунальных организаций в пределах территориальных сообществ базового уровня.

В основу исследования положена модернизационная парадигма с позиции ее понимания как постоянного усовершенствования технологий управления экономическим развитием территориальных сообществ базового уровня, как определяющего компонента развития национальной экономики, в соответствии с требованиями современности. Нарботаны методологические принципы оценки эффективности

управления муниципальным экономическим развитием как интегральной характеристики, совмещаемой глобальной, национальной, локальной, муниципальной и микроэкономической срезы на основе адаптации методики рейтинговой оценки кредитоспособности территориальных сообществ базового уровня к критериям эффективности.

Осуществлена структуризация специального экономического инструментария управления экономическим развитием территориальных сообществ базового уровня на основе применения технологического подхода, в соответствии с которым каждый элемент системы экономических инструментов реализуется через совокупность управленческих технологий, что позволяет внедрить принципы креативного управления экономическим развитием территориальных сообществ базового уровня на принципах менеджмента и модернизационной парадигмы. Предложен механизм использования интеграционных процессов как технологии обеспечения экономического развития территориальных сообществ базового уровня с позиции внутрисистемной и межмуниципальной интеграции.

Ключевые слова: территориальное сообщество базового уровня, местное экономическое развитие, муниципальная экономика, муниципализация, муниципальный сектор экономики, местная экономическая политика, государственная муниципальная политика.

ANNOTATION

Monastyrskyi G. L. Modernization of Management Technology of Economic Development of Basic Level Territorial Communities in the Context of Transformational Changes in Ukraine. – Printed as manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Economics, speciality 08.00.03 – Economics and National Economy Management. – Ternopil National Economic University of Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine, Ternopil, 2011.

The paper presents the results of investigation into theoretical and methodological and practical approaches to the formation of the concept of modernization of management technology of economic development of basic level territorial communities in the context of transformational changes in Ukraine. It substantiates the priority of investigation into basic level territorial community as economic system, economic development of which is the object of influence of the management subjects of various hierarchical levels. Expediency of technological concept of local economic development implementation, which presupposes implementation of municipal management economic instruments, is demonstrated.

On the basis of methodological principles determination, antirecessionary management technologies usage, determination of local economic and state municipal policy contents and directions, the mechanism of providing economic security of municipal economy, realization of economic integration potential of basic level territorial communities is substantiated.

Key words: basic level territorial community, local economic development, municipal economy, municipalization, municipal sector of economy, local economic policy, state municipal policy.

Підписано до друку 04.11.2011 р.
Формат 60x90 ¹/₁₆. Папір офсетний. Друк на різнографі.
Умов.-друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9. Зам № 15-20/10/11.
Тираж 150 прим.

Видруковано у Видавничо-поліграфічному центрі ТНЕУ «Економічна думка»
46020, Тернопіль, вул. Львівська, 3, тел. (0352) 47-58-72